

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra bohemistiky

VĚRA STOLAŘÍKOVÁ

Česká filologie – Francouzská filologie

3. ročník

LIDOVÉ PÍSNĚ LUHAČOVICKÉHO ZÁLESÍ

CHARAKTERISTIKA HUDEBNÍ, TEXTOVÁ A JAZYKOVÁ

FOLK SONGS IN THE „LUHAČOVICKÉ ZÁLESÍ“ REGION
CHARACTERISTICS OF MUSIC, LYRICS AND LANGUAGE

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Josef Jodas

Olomouc 2010

Prohlašuji, že jsem předloženou bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně pouze za použití citované literatury.

Počet znaků: 77 584

V Olomouci dne

Děkuji doc. PhDr. Josefu Jodasovi za odborné vedení diplomové práce, za poskytnutí studijní literatury a za ochotu při řešení odborných problémů.

Anotace

Cílem této bakalářské práce je podat charakteristiku lidových písní v etnografickém regionu luhačovické Zálesí z hlediska hudebního, textového a jazykového. Materiálové východisko práce tvoří zpěvník Záleské písně z okolí Luhačovic vydaný Josefem Černíkem v roce 1957 a zpěvníky Františka Bartoše a Františka Sušila.

Z analýzy textů a studia odborné literatury lze vyvodit závěr, že lidové písně luhačovického Zálesí jsou specifické zejména ve složce hudební. Hudebně i textově jsou výjimečné písně svatební. Z hlediska jazykového písně vykazují shody jak s valašským, tak se slováckým nářečím. Uplatňuje se v nich umělecká stylizace, některé prvky jsou proto odlišné od běžně mluveného jazyka.

Klíčová slova: lidová píseň, etnografický region, nápěv, text, dialekt.

Obsah:

1. Úvod	6
1.1 Rozvržení a cíl práce.....	6
1.2 Osobnosti a odborná literatura o luhačovickém Zálesí.....	6
2. Charakteristika luhačovického Zálesí.....	8
2.1 Z historie Zálesí	9
2.2 Územní vymezení Zálesí.....	10
2.3 Josef Černík – Záleské písně z okolí Luhačovic.....	10
3. Lidová píseň.....	11
3.1 Hudební stránka lidové písně.....	13
3.2 Text lidové písně.....	20
3.2.1 Balady a rozpravné písně	24
3.2.2 Hojagačky a písně žňové	27
3.2.3 Motivy přírody	28
3.2.4 Vlastní jména	31
3.3 Jazyková charakteristika záleské lidové písně.....	31
3.3.1 Jazyková specifika lidové písně.....	34
4. Záleské tance	38
5. Realizace lidových písní na Zálesí	39
6. Závěr	41
7. Seznam literatury a pramenů	43
8. Synopsis.....	45
9. Přílohy.....	46
9.1 Příloha č. 1: Zálesí na mapě Moravy J. A. Komenského z roku 1627.....	47
9.2 Příloha č. 2.: Luhačovské Zálesí podle A. Václavíka	48
9.3 Příloha č. 3.: Mapa moravských etnografických regionů	49

1. Úvod

Folklorní specifčnost luhačovického Zálesí si uvědomuji od dětství. V rámci školní docházky jsem každoročně shlédla vystoupení zahraničních dětských folklorních souborů, dnes navštěvuji festival Písni a tancem a Besedy u cimbálu, které pořádá zdejší folklorní skupina Malé Zálesí. Zvláštností jazyka jsem si více začala všimnat na gymnáziu v Kroměříži. Tehdejší spolužáci pocházeli z Hané, z jižní a severní Moravy a rozdíl byl opravdu slyšet.

Také jsem slýchávala o Valaších a Slovácích, ale nikdy jsem nevěděla jistě, se kterou etnografickou oblastí bych se měla ztotožnit. Rostou u nás trnky, ale i hrozny, pije se slivovice, ale také víno. Měla jsem poté období, kdy jsem cítila, že patřím spíše k Valašsku, a pak zase jiné, kdy jsem se řadila ke Slovácku. Podobně se cítí mnoho lidí z mého okolí. Letný průzkum u mé rodiny a mých přátel mi ukázal, že většina Zálesáků se ztotožňuje se Slováckem, ale ti, jejichž rodiny mají kořeny na Valašsku, se považují za Valachy.

Jak doufám vyplyne z této práce, luhačovické Zálesí je oblast, kterou procházejí hranice jak Valašska, tak Slovácka, dokonce i Hané, ale Zálesí je samostatný region, který patří k nejstarším regionům Česka. Už v roce 1627 jej spolu s Hanou zaznačil do své mapy Moravy Jan Amos Komenský.

1.1 Rozvržení a cíl práce

Cílem mé bakalářské práce je charakterizovat lidovou píseň luhačovického Zálesí z hlediska muzikologického, textologického a dialektologického na základě sbírky **Záleské písně z okolí Luhačovic** J. Černíka a monografie **Luhačovské Zálesí** A. Václavíka a vyzdvihnout její specifčnost proti obdobným písním z jiných moravských regionů. Zdroji pro srovnání mi budou sbírky Františka Sušila **Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými** a Františka Bartoše **Národní písně moravské v nově nasbírané**, vydání z let 1889 a 1901. Současnou realizaci lidových písní popíšu podle CD nahrávek folklorního souboru Malé Zálesí.

1.2 Osobnosti a odborná literatura o luhačovickém Zálesí

Nejvýznamnější prací o regionu je již zmíněná monografie místního rodáka Antonína Václavíka, nazvaná Luhačovské Zálesí. S Václavíkem na ní spolupracovali všichni

členové Muzejní společnosti v Luhačovicích od roku 1922. Na více než 600 stranách popisuje historii Zálesí, architekturu, charakter obyvatelstva, život v obci i v rodině, zaměstnání obyvatel, tradice, pověry. Z oblasti lidového umění popisuje kroje, řemesla, řeč, tance, lidový humor, přísloví. Věnuje se i vzdělanosti obyvatel, náboženství a samostatnou kapitolu věnoval i Lázním Luhačovice – od nejstarších pověstí o místních pramenech až po vznik akciové společnosti. Za textem následuje téměř 200 stránková obrazová příloha zachycující krajinu, architekturu, kroje a Zálesáky při každodenních pracích.

Václavíkovým spolupracovníkem byl Josef Černík, profesor hudby a sběratel lidové písně. Toho Václavík požádal o příspěvek do své monografie, který by popsal záleskou píseň. Černík procházel záleské obce v letech 1922 – 1924. Výsledkem jeho práce je zpěvník Záleské písně z okolí Luhačovic vydaný v roce 1957 a kapitola ve Václavíkově monografii nazvaná O písních z Luhačovského Zálesí po hudební stránce. Černíkovy Záleské písně z okolí Luhačovic podrobněji popisují v samostatné kapitole.

Významná je i činnost Leoše Janáčka, který ve svých studiích teoreticky popsal hudební stránku lidových písní. K popisu taneční složky přispěla Zdenka Jelínková.

Etnografické publikace Svatba na Zálesí, Lidový kroj luhačovického Zálesí, Jak se žilo v luhačovických lázních před 100 lety sepsala Blanka Petránková.

Dialektem se v současnosti zabývá Josef Kolařík, je autorem prací Dialekt na luhačovickém Zálesí a Nářeční slovní zásoba na luhačovickém Zálesí. Současným stavem nářečí v okolních regionech se zabývají diplomové bakalářské práce Blanky Malušové – Běžně mluvený jazyk nejmladší generace na Uherskohradištsku (Olomouc 2007), a Michaely Jančaříkové – Současný stav nářečí na Veselsku (Olomouc 2007).

Velmi přínosná je práce Věry Haluzové, která založila už v 50. letech 20. století první záleský folklorní soubor Děcka z Biskupic. Spolupracovala i s Antonínem Václavíkem, sbírala písně, tance a zvyky, které Václavík zaznamenat nestihl. Později založila soubor Malé Zálesí v Luhačovicích, festival Písní a Tancem a Mezinárodní folklorní festival ve Strážnici.

2. Charakteristika luhačovického Zálesí

Luhačovice, proslulé moravské lázně, leží v oblasti národopisně smíšené, a to ve styčném uzlu lidové rovinné kultury a mor. Slovenska, částečně již Hané, mor. Valašska. Průsmyk Vlárě umožnil kraji spojitost se starožitnými horskými prvky slovenskými. Toto území jest všeobecně nazýváno „Zálesím“. Zvou je tak sousední bohatší moravsko-slovenští „Doláci“ z okolí Uh. Brodu, Uh. Hradiště a Uh. Ostrohu, kdežto Valaši je nazývají „Záhořím“. Místní lid sám „čuje na méno Zálešák“. I při nákupu krojových potřeb vždy žádal látky, pentle, gombíky aj. na „zálešácký“ kroj. „To sú ze Zálesá“ – ze Zálesí, říkává se o „tutejších ludoch.“¹

Těmito slovy začíná monografie Antonína Václavíka Luhačovské Zálesí z roku 1930. Dnes by na oslovení Zálešák slyšela už jen nejstarší generace, ale povědomí o Zálesí mají i ti mladší.

Pojmenování Zálesí je mezi českými regiony poměrně časté, Zálesím se nazývá kraj na Chodsku a na Humpolecku, Záhoří je i přechodná oblast Hané a Kravařska, na Slovensku existuje kraj Záhorsko. Označení Zálesí se poprvé objevuje na mapě Moravy Jana Amose Komenského ze 17. století. „Název "Zálesý" umístil Komenský mezi obcemi Brumovem, Valašskými Klobouky, Lidčí a Slavičínem, přičemž ovšem není vyloučeno, že mínil území širší (srov. umístění názvu „Na Hané“)... Název Zálesí se však vztahoval převážně na území při uherské hranici: na jižní Valašsko a na sousední území...a především asi vlivem literárním (Václavík) se tak nejčastěji nazývá okolí Luhačovic“² Pojmenování Luhačovské Zálesí dal kraji Antonín Václavík: „...a poněvadž v přítomné době jsou Luhačovice dominujícím, třebaže poněkud umělým centrem kraje, nerozpakuji se jej nazvati Luhačovským Zálesím.“³

V oblasti luhačovického Zálesí se střetává kultura hanácká, slovácká i valašská. Václavík⁴ zdůrazňuje, že lidovým uměním, tradicemi, hudbou, architekturou a povahou se Zálesí přibližuje nejvíce Valašsku, ale z důvodů hospodářských a administrativních bylo obyvatelstvo nuceno stýkat se spíše s obyvateli Slovácka, čímž se stíral ráz valašský ve prospěch slováckého. Oceňuje Františka Bartoše, který podle něj výborně vystihl prolínání horské valašské kultury s rovinatou slováckou, když k Zálesí přiřadil

¹ Václavík, A.: Luhačovské Zálesí. Luhačovice 2005, str. 9.

² Štika, J.: Moravské Valašsko: jeho vznik a vývoj. Ostrava 1973, str. 50n.

³ Václavík, A.: Luhačovské Zálesí. Luhačovice 2005, str. 10.

⁴ Václavík, A.: Luhačovské Zálesí. Luhačovice 2005, str. 620 – 622.

v Dialektologii moravské I. (1886) vesnice Březolupy, Újezdec, Šumice, Bánov, Nivnici, Horněmčí a Dolněmčí, které podobou kroje patří spíše ke Slovácku.

2.1 Z historie Zálesí

Lidé ze Zálesí se dříve živili nejčastěji zemědělstvím. Pěstovaly se obilniny, choval se dobytek a oblíbené bylo ovocnářství. Přírodní podmínky však nebyly pro zemědělství příznivé – kopcovitá krajina, jílovitá půda, proto na Zálesí nebyl blahobyt. Roviny končí u obce Biskupice. Obce Pradliska, Řetechov, Luhačovice, Kladná Žilín a Petrůvka už mají horský charakter, což se projevilo i v architektuře – začínají se objevovat samoty, nazývané „paseky“, které jsou typické pro sousední Valašsko. Specifickými stavbami byly roubené sušírny ovoce. Kostely nestojí na návsi obce jako na Slovácku, nýbrž v nejvyšším bodě vesnice. K nejstarším obcím regionu patří Biskupice a Velký Ořechov, o kterých se zmiňuje listina biskupství olomouckého z roku 1131. Jméno Luhačovice bylo zřejmě odvozeno od vlastního jména Luhač, přidáním přípony –ovice, Luhačovice – tedy osada lidí Luhačových. První zmínka o Luhačovicích pochází z roku 1412, kdy osada patřila ke světlovskému panství.

Velký vliv měl na Luhačovice maďarský rod Seréniů, který v roce 1629 koupil místní panství. Seréniové pocházeli z Uher a v českých zemích se usadili už v 16. století, v Luhačovicích setrvali až do roku 1945. Rod kromě luhačovického panství vlastnil sousední novosvětlovské panství, v Uhrách jim patřil zámek Záblatie u Trenčína a maďarský Putnok. Luhačovičtí Seréniové se zasloužili o rozvoj města i lázní. Na konci 17. století bylo luhačovické panství spojeno se záblatským. Vrchnost posílala své poddané do Záblatí při vyřizování nejrůznějších záležitostí – korespondence, dopravy různých předmětů, práce. Fungovalo to i opačně, poddaní ze Záblatí přicházeli do Luhačovic - ve 30. letech 18. století pracovali na vrchnostenských stavbách v Luhačovicích někteří řemeslníci ze Záblatí. Luhačovičtí byli posíláni pracovat i na panství Seréniů v Miloticích. Tyto dlouhodobé kontakty zanechaly stopy i v oblasti jazyka a tím i v lidové písni⁵. Dříve bylo zvykem přinést z ciziny nebo z pobytu v jiném kraji na uvítanou tamější píseň, proto se v záleské písni setkáme s městem Hodonín, Prešpurk apod. Takto se tedy do slovní zásoby dostaly slovenské, maďarské a rakouské výrazy.

⁵ Pokluda, Z.: Zámek Luhačovice: barokní sídlo v proměnách času. Luhačovice 2004, str. 8 – 12.

2.2 Územní vymezení Zálesí

Dnes patří luhačovická Zálesí do Zlínského kraje, dříve okresu Zlín. Město Luhačovice je centrem mikroregionu Luhačovské Zálesí, ke kterému se řadí přibližně 19 obcí. Celková rozloha mikroregionu je 198 km², počet obyvatel přibližně 22 000.

Luhačovice leží v údolí, jehož okolní kopce jsou součástí Bílých Karpat. Nejvyšším vrcholem je Komonec, ležící ve výšce 672 m. n. m. Luhačovickými protéká řeka Šťávnice, pramenící severně od obce Slopné.

Vymezení Zálesí podle Antonína Václavíka se od toho dnešního mírně liší. Václavík do Zálesí řadí přibližně 30 obcí: Luhačovice, Žilín – Kladná, Přečkovice, Rudice, Rudimov, Petrůvka, Nevšová, Lipová, Slopné, Sehradice, Horní Lhota, Dolní Lhota, Podhradí, Pozlovice, Řetečov, Pradliska, Ludkovice, Provodov, Biskupice, Policho, Kaňovice, Dobrkovice, Velký Ořechov, Kelníky, Doubravy, Hřivínův Újezd, Březůvky a Zlámanec. Jedná se o území mezi řekami Dřevnice a Olšava. Mimo geografické hledisko bere v úvahu ještě hospodářské styky a podobu lidových krojů, a tak k širšímu k Zálesí přiřazuje i obce Březnice, Bohuslavice, Jaroslavice, Kudlov, Želechovice, Zádveřice, Vlachovice, Haluzice, Loučka a Maršov.

2.3 Josef Černík – Záleské písně z okolí Luhačovic

Pro zápis používá Černík běžný pravopis, nezapisuje přesně foneticky, např. předložku *s, se* nezaznamenává tak, jak se běžně vyslovovala, tj. *z, ze*, např.: *z radostů, z octem*. Josef Černík procházel všech 30 obcí označených Václavíkem jako záleské, některé obce navštívil vícekrát. Nejvíce písní zapsal v obci Pozlovice (93 písní), v Doubravách (53 písní), v Řetechově a v Biskupicích (44 písní) a v Žilíně (43 písní). Vyjmenované obce mají v rámci regionu centrální polohu. Naopak v okrajových obcích jako v Bohuslavicích, Březnici a Nevšové zapsal písní málo. Celkem pro svůj zpěvník sesbíral 621 písní, které seřadil tematicky do 10 oddílů:

- písně pastevecké, kosecké a polní⁶
- písně obřadní:
 - výroční
 - rodinné:
 - svatební

⁶ Písně kosecké a polní = písně žňové.

- k narozeninám a jmeninám

- písně milostné
- písně z rodinného života a písně se sociálními náměty
- písně rekrutské a vojenské
- písně taneční
- písně gajdošské a pijácké
- písně duchovní
- písně rozpravné a písně s baladickými náměty

V závěru vyjmenoval přibližně 100 záleských písní, které zapsal již dříve František Bartoš a František Sušil. 18 písní označuje jako nezáleské. Zpěváci, kteří písně Černíkovi zpívali, uvedli, že se jedná o písně slovácké. Z tematického hlediska jsou nejpočetnější stejně jako na celé Moravě písně taneční (151 písní), milostné (131 písní) a svatební (88 písní). Tento typ písní Černík zachytil nejčastěji v obcích Doubravy, Řetechov a Pozlovice. Nejméně písní obsahuje oddíl písní duchovních (4 písně). Podobné svatební písně jako na Zálesí zaznamenal Černík i na Slovácku, ale podle něj – „pro své specifické citové vlnění“ – pocházejí ze Zálesí.

3. Lidová píseň

Lidová píseň patří spolu s lidovou poezií, prózou, dramatickou činností k lidové slovesnosti. Lidová slovesnost je součástí folklóru, což je podle Beneše⁷ „soubor historicky vzniklých slovesných, hudebních, vokálních, tanečních a divadelních projevů, žánrů a komunikačních procesů, které tvoří dlouhodobě přetrvávající otevřenou strukturu stereotypů v rámci daného typu lidové tradiční kultury, v které vznikly.“ Lidové písně vznikaly pravděpodobně z výkřiků, které chtěly něco sdělit nebo na něco upozornit. Rytmizováním těchto výkřiků došlo k objevení primitivních nápěvů. „Ze zpěvů s rytmickou dominantou vznikly pracovní písně, ze zpěvů s emocionální dominantou vznikly obřadní písně, zařikání a čarování, které mají často prosebnou nebo děkovnou funkci.“⁸

Základními znaky lidové slovesnosti jsou kolektivita, improvizovanost a variabilita. Lidová píseň vzniká v kolektivu lidí, např. v rodině, předává se z generace na generaci

⁷ Beneš, B.: Česká lidová slovesnost. Praha 1990, str. 7.

⁸ Tamtéž, str. 46.

a každý si ji při realizaci poupraví. Základní myšlenka však zůstává stejná. Nejtypičtějším znakem lidové slovesnosti je synkretičnost – v jedné skladbě se objevují různé žánrové postupy. Zpěv bývá doprovázen tancem, střídá se s básněmi, s vyprávěním nějaké historky, s pokřiky. To můžeme vidět i dnes při realizaci nejrůznějších zvykoslovných pásem.

Kromě tematického dělení můžeme použít dělení písní podle funkce, tj. podle úlohy, kterou mají při různých příležitostech. Jsou to písně pracovní (pastevecké, kosecké, polní, řemeslnické), písně pijácké a taneční, písně obřadní (svatební a k různým obřadům o obyčejům), dále ukolébavky, písně poučné, zábavné, příležitostné a meditativní. Písně můžeme seřadit i podle žánru, a to na písně lyrické (ukolébavky, milostné, reflexivní, žertovné, taneční, duchovní), epické (historické, zpravodajské a vojenské) a smíšené lyrickoepické (taneční písně a balady).

Dále Beneš říká, že lidová píseň je spojení veršovaného textu s nápěvem, vyjadřující jako celek stav duchovní kultury a sociálně ekonomické základny společenství, ve kterém píseň vznikla. Zpěv patřil od nepaměti ke každodennímu životu, zpívat mohl i ten, kdo neuměl číst a psát. Tvorba lidových písní je amatérská, lidé skládali písně, aby si zkrátili či zpříjemnili práci, dlouhou chvíli. Autor je často neznámý, písně se předávali ústním projevem. Některé písně přinesli lidé z ciziny a na jejich původ se během let zapomnělo. Jedna píseň tak mohla mít v rámci regionu, nebo dokonce v rámci jediné vesnice několik variant, z nichž je obtížné určit, která je původní. Právě tato variantnost v jednotlivých vesnicích, která se týkala tóniny, rytmu i textu, je první charakteristikou záleských lidových písní. Variabilita měla za následek buď postupný rozpad písně, nebo postupnou tvůrčí změnu, skrze kterou vzniká nová píseň. Pokud se změnila společenská funkce písně (z balady se stala píseň svatební), došlo k tzv. makrostrukturní změně. Jestliže se změnil jenom text nebo nápěv, došlo ke změně mikrostrukturní.

Černík při svém sběru narazil na písně, které mu sami obyvatelé Zálesí označili za nezáleské. Z území na hranici mezi Slováckem a Kopanicemi pochází následující píseň (zachycená na Zálesí hned ve dvou variantách):

Červené jablůško po zemi sa gúlá, moje potěšení po světě sa túlá.

Červené jablůčko, negúlaj sa tolěj, moje potěšení, netúlaj sa tolěj!

Červené jablůčko kúlá sa do hati, už si mně, šohajku, odpadl od chuti.

Od chuti odpadl, ej, od všeckéj lásky, jako to jablůčko od suchéj halúžky.

V blízkosti rakouských hranic vznikla píseň:

Co sa stalo v nově v městě Hodoníně? Utopil sa synek, brod'a vrané koně.

A dyž on sa topil, kamarády zvolal: moji kamarádi, už sem sa vám skoval...

Záleské písně se nejvíce shodují s písněmi z Moravských Kopanic a z valašského Vsacka, konkrétně s písněmi z obcí Velká n. Veličkou, Jasénka u Vsetína, Ublo a z Líšně u Brna.⁹ Některé písně se svým obsahem poutají k určitému místu, čímž poodhalují svůj původ nebo signalizují, že písní zpěvák vyprávěl, co viděl a prožil na svých cestách, např. píseň odkazující ke svému původu v okolí obce Blatnička:

Nad malú Blatničku stavjajú kapličku,

do v něj bude bývat? Janíček s Aničkú.

Anička vyšije, Janíček vylátí,

to budú dva ľudé velice bohatí.

Oni sa milujú jak párek holubů;

prv než sa zeberú, ořešky zbírajú.

Ke slovenské obci Bošáca se váže píseň:

Dyž sem já šel přes Bošáce, měl sem nové nohavice.

Nohavice, kabát aj pás, při tom též nějaký peňáz.

Košulenska letí dolů, širák zalepujem smolú...

Jiná píseň zpívá o Olomouci:

V městě Holomúci stala sa novina, šafářova céra porodila syna.

Dyž ho porodila, do vody hodila, rychtářova céra sa na ňu dívala.

Cos to Marijánko, cos to udělala, zes to nemluvňátko do vody hodila!?

Já sem si myslela, že budu panenku, a já včilej budu v Brně na Štenberku.

Ten brněnský Štenberk z drobného kamení, pomoz ně, Bože sám, z tohoto vězení.

3.1 Hudební stránka lidové písně

Záleská lidová píseň se z větší části podobá písním slováckým. Nejtypičtějším znakem slováckých písní obecně je specifický rytmus, který bývá označován jako sčasování¹⁰.

⁹ Podle srovnání Černíkova Záleského zpěvníku s Bartošovou sbírkou Národní písně moravské v nově nasbírané a Sušilovými Moravskými národními písněmi s nápěvy do textu vřaděnými.

¹⁰ Termín sčasování zavedl v české muzikologii Leoš Janáček. Volbu výrazu ovlivnila „počešťovací“ tendence a snaha zpřesnit termín rytmus z hlediska psychologického a estetického. Svou teorii o sčasování staví na poměru různých délek not a na slovním přízvuku. Termín sčasovací dno pak označuje tón, který zní přes celý takt. Sčasovka znamená rytmický útvar krátkého časového trvání (nejméně však o 2 tónech). Fukač, J., Vysloužil, J.: Slovník české hudební kultury. Praha 1997, str. 821.

Sčasování mělo psychologické zdůvodnění – obyvatelé Slovácka byli svérázné, vznětlivé povahy. Slovácká píseň se totiž, na rozdíl od lidové písně české, pravidelnému rytmu vyhýbá. Ve 2/4 i 3/4 taktu oživuje píseň rytmus zatrhovaný¹¹ (osminová, čtvrt'ová s tečkou) a synkopový¹² (osminová, čtvrt'ová, osminová). Všem moravským písním je společné, že rytmus vychází ze slova, jedná se o tzv. typ recitační. Rytmus je podle Janáčka¹³ důkazem toho, že text i melodie vznikaly společně, jelikož některá slova nelze umístit do jednoho taktu, jedná se tedy o píseň původní. Dále Janáček dodává, že autor písně raději poupravil text, než aby narušil rytmus. Neexistuje slabika tak krátká, aby se podle rytmických požadavků neprodloužila, stejně tak není slabika dlouhá, kterou by nebylo možné zkrátit. V Černíkových písních můžeme najít na výrazy, které nám připadají nenářeční, bylo však nutné je použít, aby byl zachován rytmus.¹⁴ Moravská píseň se může jevit jako méně dokonalá než lidová píseň česká, ale i když je méně zpěvná, je hudebně výraznější a autentičtější.

Dalšími znaky slováckých písní jsou menší rozlehlost intervalů, dvoudobý takt, bohaté nápěvné modulace¹⁵. Leoš Janáček definuje tzv. moravskou modulaci, což je přechod nápěvu do vedlejší tóniny o jeden tón nižší, v praxi to znamená např. přechod z g-moll do F-dur, což je interval sekundový. Přechod do nižší tóniny vyvolává ponuru, smutnou náladu. Někteří sběratelé lidové písně (např. Černík) se domnívali, že původ této sekundy je ve starých církevních tóninách, které vznikly v Řecku a daly základ gregoriánskému chorálu. Lidé v kostelích poslouchali gregoriánské zpěvy a upravovali si podle nich světské a lidové nápěvy pro potřebu kostelní, je tedy pravděpodobné, že podobně použili motivy nápěvů církevních při tvorbě lidové písně. S touto domněnkou Leoš Janáček nesouhlasil, podle něj interval vznikl zcela samostatně.

Dvoudobý takt více vyhovuje rytmickému článkování kratší a delší doby, čemuž přirozeně odpovídá poměr doby lehčí – těžší, tzn. na delší tón se klade delší slabika, na kratší tón slabika kratší. Ve slováckých písních převažují nápěvy mollové (50,5 %). Z nápěvu vycítíme náladu – smutek, veselí, čas – ráno, večer, slunečný den, i místo – horské stráně, louka u řeky.

¹¹ Tj. sčasovka zatrhovaná.

¹² Tj. sčasovka synkopová neboli čardášová, která je příznačná zejména pro píseň taneční, přízvuk se v tomto případě přesouvá z první doby na druhou.

¹³ Janáček, L.: O hudební stránce národních písní. In Bartoš, F.: Národní píseň moravské v nově nasbírané. Brno 1901.

¹⁴ Na tyto úpravy se podrobněji zaměřím níže v kapitole Jazyková charakteristika záleských písní.

¹⁵ Modulace = přechod do jiné tóniny.

Základem písně není takt, ale fráze. „Taktová čára je pouhou grafickou značkou, nikoli výrazem skutečného rytmického průběhu.“¹⁶ Slovácká píseň je výhradně jednohlasá, vícehlasy najdeme na Valašsku a na Slovensku. Velmi časté jsou tzv. nápěvy do kolečka, kdy počáteční a závěrečné takty mají stejnou melodii.

V Zálesí jako v přechodové oblasti najdeme i vlivy dalších krajů. Černík nejraději přirovnává záleské písně k písňím kopaničářským z okolí Starého Hrozenkova, „jejichž horské hřebeny a strže a odtud bídný život lidu jeví zřejmé stopy v tvorbě domácích písňích kopaničářských, jako podobně horské, kopcovité a chudobné Zálesí ve tvorbě písňích záleských.“¹⁷ Podobají se i písňím valašským a slováckým, ale pro své „citové vlnění nápěvné je lze označiti jako speciálně záleské.“¹⁸ Oživujícím prvkem jsou trioly,¹⁹ které mají svůj původ právě na Kopanicích, Janáček tuto oblast označuje jako uherskoslovenskou. Trioly se objevují v taktu 2/4 i 3/4. Proti slováckému živému tempu nápěvů (31,5 % písňích) převažuje na Zálesí tempo umírněnější (68,5 % písňích²⁰), což opět svědčí o značném vlivu Kopanic, kde vznikaly písně extrémně táhlé. Janáček a Černík se shodují, že nikdy neslyšeli táhlejší písně než na moravsko-slovenském pohraničí. I v rámci jedné písně mohou existovat dvě podoby: podoba taneční (rychlá), která je určená ke zpěvu s hudbou, a podoba táhlá. Podoba táhlá byla určena pro zpěv v přírodě, píseň se měla nést do dálky, přizpůsobila se tedy akustice prostředí – umírněné tempo, svázané tóny. Táhlý zpěv vyžadoval speciální interpretační techniku, aby se píseň nesla: začátek tvoří shluk několika krátkých slabik, po nich následují dlouhé svázané tóny. Pro sběratele bylo složité zapsat rytmus těchto písňích. Složka zvuková dominuje v těchto písňích nad složkou textovou. Zaměření písňích na zvukovou stránku způsobilo zastavení se textu tzv. korunami²¹ na slabikách, které se dobře nesou do dálky. Zvýraznily se tak melodické vrcholy a neobvyklé intervaly. Melodie nevychází z jazykové intonace, nýbrž z emocionální povahy textu. V několika písňích se objevuje valašský vícehlas.

¹⁶ Sychra, A.: *Hudba a slovo v lidové písni* : příspěvky k strukturální analýze vokální hudby. Praha 1948, str. 38.

¹⁷ Černík, J.: *O písňích z Luhačovského Zálesí po hudební stránce*. In Václavík, A.: *Luhačovské Zálesí*. Luhačovice 2005, str. 502.

¹⁸ Tamtéž, str. 502.

¹⁹ Triola= tři stejně dlouhé noty hrané v době jinak určené pro dvě noty, např. tři osminové noty hrané celkově na jednu dobu.

²⁰ Procentuální údaje jsou převzaty z Úvodu Černíkových Záleských písňích.

²¹ Koruna, též corona nebo fermata, je notová značka, podle které může zpěvák držet notu nebo pomlku jak dlouho chce.

Za reprezentativní písně Zálesí považuje Černík písně svatební. Záleské písně svatební jsou charakteristické čtyřtaktovou periodou, durovou tóninou (na rozdíl od slováckého příklonu k tóninám mollovým) a volnějším tempem, dále již zmíněnými synkopovými sčasovkami a triolami. Převažuje takt 2/4. Některé písně se podobají spíše popěvku než skutečnému nápěvu. Ukázkovou svatební záleskou písní je např. následující:

45

Pozlovice. Františka Malaníková.

Hybně

Po - chvá - len bud' Je - žiš Kris - tus, Mar - tin - - co - vi!
 Zká - za - li vás po - zdra - vo - vat Hru - bo - - šo - vi.

Pochválen buď Ježíš Kristus, Martincovi!
 Zkázali vás pozdravovat Hrubošovi.

Domácí ženy za dveřmi odpovídají:

Až na věky, až na věky, vítáme vás!
 Odkáď ste vy, dobří lidé? Neznáme vás.

Střídavě družina ženichova před domem (A) a nevěstina v síni (B) pokračují:

O moravské svatbě bylo sepsáno mnoho odborných folkloristických prací. Vyčerpávající popis svatby na Zálesí podal Antonín Václavík ve své monografii Luhačovské Zálesí. Svatební písně tvořily ucelené pásmo. Svatba začínala strojením nevěsty, cestou ženicha k nevěstě. Před domem nevěsty se obě družiny hostů pozdravily (*Pochválen buď Ježíš Kristus...* viz výše). Následovalo odprošování nevěsty a požehnání snoubencům od rodičů. Poté se zpívalo při cestě do kostela a po oddávkách z kostela. Svatební hostina probíhala v domě nevěsty – začalo se zpíváním u svatebního koláče, poté zpívaly družičky před každým chodem. Po obědě se nevěsta loučila s rodným domem a novomanželé odjeli do nového domova. Večeře se konala už v novém domově – u ženicha, po jídle následovalo zavíjení (*čepení*) nevěsty. Byli jí odstraněny ozdoby z vlasů, které jako vdaná nemohla nosit, a na hlavu místo toho dostala čepce nebo šátek. Na závěr se hostům rozdělil svatební koláč. Písně o loučení se svobodou, o odprošování rodičů, o odjezdu z rodného domu vyjadřovaly smutek nevěsty, lásku k rodičům. Veselé písně družby určené k tanci byly doprovázeny hudbou - dudákem, zálesky zvaným gajdou, nebo cimbálem. Časem se k cimbálu přidali housle, basa. Gajdy byly nahrazeny flétnami, později klarinetem. Cimbál nebyl

používaný na celém Slovácku, „byl ostatně oblíben jen na rozhraní hanácko-slovenském – v okolí Kyjova – a valašsko-slovenském – v okolí Luhačovic a Zlína.“²² Od 70. let 19. století vznikaly kapely žesťové. Kromě písní tanečních ale byly písně určeny ke zpěvu bez hudebního doprovodu.

Nápěvy písní svatebních jsou příbuzné, někdy dokonce shodné s nápěvy písní žňových. V Černíkově zpěvníku je písní svatebních a žňových celkem 110, nápěvů je pouze 69, z toho 10 nápěvů vykazuje podobnost s jinými nápěvy svatebními a žňovými. Písně žňové se odlišují hlavně delší taktovou periodou, dosahují až šestnácti taktů a dělí se na čtyřtaktové úryvky, např.:

24

Luhačovice. Františka Liznerová.

Hybně

1. Do kon - ca, ro - líč - ko, do kon - ca, pe - če nám

hos - po - dyň ba - ran - ca; ja - ké - - ho

ta - ké - ho, naš - la ho na ces - tě zdech - lé - ho.

2. Do konca, rolčko, do konca,
abych si vyžala baranca;
do konca samého,
abych si vyžala švarného.¹

Srov. nápěv č. 459.

Srovnejme nyní dva nápěvy: písně svatební a písně žňové.

79

Slopné. Anna Hlavenková.

Zvolna

1. Ve - zem pe - ři - ny kar - tú - no - vé, chys - taj, sy - neč - ku, lž - ko no - vé.

2. Vezem peřiny aji duchnu,
chystaj, synečku, vína s putnu.

²² Černík, J.: O slovenské hudbě. In Boháč, A., et al. Moravské Slovensko sv. II. Praha 1921, str. 643.

17

Petrůvka.

Anna Remešová.

Mírně

1. Jak ně ta ko-sen-ka pěkně ko-sí, dyž ně má mi-lá kl-bík no-sí.

2. Jak ně ta kosenka odfukuje,
dyž ně má milá pobrusuje.

Srov. nápěvy svatebních písní č. 48 a 79.

Shodná je čtyřtaktová perioda, 2/4 takt, durová tónina, dokonce je shodný i počet slok. Krátká perioda naznačuje charakter popěvku, onu moravskou recitativnost písní. První takt druhé ukázky má šest slabik. Aby byl zachován jeden takt, bylo nutné přidat jednu triolu. V druhém taktu je vidět (při realizaci i slyšet) sčasování zatrhované. Rozdíly nemají příliš velkou váhu, svědčí pouze o přizpůsobení textu již známému nápěvu. Nápěvy svatební a žňové se objevují i u tematicky jiných písní, takže klasifikace podle nápěvů by byla chaotická, jako jediné spolehlivé kritérium třídění se považuje hledisko slovního obsahu, které se obvykle uplatňuje i v písňových sbírkách. Např. nápěv písně *Zachodí slnečko* z Luhačovic se v celém zpěvníku objevuje 14x.

14

Luhačovice.

Marie Zichová, 73 r.

Hybně

1. Za - cho - dí sl - neč - ko za ši - ro - kú ho - ru,
rá - dy by kra - vič - ky, rá - dy by ke dvo - ru.

2. Kravičky ke dvoru,
kravačky ke stolu,
k otcovi, mateři,
k téj dobrej večeři.

3. Večeřa na stole,
užičky v komoře,
kdo vám pro ně pujde,
dyž mňa tu nebude?

4. Já pro ně nepujdu,
já vaša nebudu,
kerá vaša bude,
nech vám pro ně ide.

Nápěvy si nejčastěji vypůjčovaly tzv. hojagačky. Hojagačky patří mezi písně pastevecké. Jsou to písně táhlé, které si původně spíše recitovaly než zpívaly záleské pasačky. Název hojagačky je odvozen od citoslovce „hoja“, kterým písně obvykle začínaly a končily. Jejich nápěvné recitace měly rozsah kvarty, kvinty, výjimečně sexty. Černík zachytil sedm původních nápěvů. Tento typ „recitačních“ písní byl rozšířený po celém Valašsku, jejich hodnota spočívala zejména v původním textu, který měl charakter dialogu mezi dvěma pasačkami, jelikož opravdu původních hojagaček se dochovalo velice málo, např.:

2

Biskupice.

Několik starých žen.

Mírně

1. Ja, ho - ja, ho - ja, ho - ja, ka - ma - rá - deč - ko mo - ja!
Ja, co sa na mňa hně - vás, Ma - ruš - ko Má - ča - lo - va?

2. Ja, hoja, hoja, hoja,
kamarádečko moja!
Ja, šak já sa nehnevám,
Júlinko Mikulkova!

3. Ja, hoja, hoja, hoja,
kamarádečko moja!
Ja, pones mně snídaní,
Maruško Máčalova!

4. Ja, hoja, hoja, hoja,
kamarádečko moja!
Ja, už sem posnídala,
Júlinko Mikulkova!

5. Ja, hoja, hoja, hoja,
kamarádečko moja!
Ja, proč s ně nenechala,
Maruško Máčalova?

Janáček říká: „Píseň lidová jest jako krásná řeč závislá na místě, kde se zpívá, na času, kdy se zpívá, na ději a náladě, ze které se zpívá. Změní se v nápěvu a sčasovkách, když se tyto okolnosti změní.“²³ „Nevymizí mi z paměti tento případ. Z daleka od řeky Moravy vlnily se plné tóny písně... Dychtil jsem poznati krásnou píseň. Z dálky nedopadala ke mně zřetelně a srozumitelně slova. Avšak stěží jsem poznal touž píseň ve sražených tónech, bez lesku, v intervalech sucho nadhozených – v těsné místnosti na faře, když vedle bylo slyšeti ještě odměřené kroky p. faráře! Schlazené, stáhnuté tvary.“²⁴

Výjimečně vzešla z lidové tvorby i píseň duchovní, která se zpívala na poutích, místo denní modlitby, při různých svátcích během roku. Na východní Moravě byla oblíbená

²³ Janáček, L.: O hudební stránce národních písní. In Bartoš – Janáček: Národní písně moravské v nově nasbírané. Praha 1901, str. 49.

²⁴ Tamtéž, str. 17.

píseň s názvem *Jak překrásné slunečko vychází*, která nahrazovala ranní modlitbu. František Bartoš k ní zapsal 25 slok, Černík na Zálesí zaznamenal pouhé dvě sloky.

3.2 Text lidové písně

„Text lidové písně vyjadřuje všechnen život lidský, je prodchnut něhou a měkkostí, vznětlivostí a žárem citovým.“²⁵ Lidé si vytvořili písně, které mohli zpívat v průběhu celého roku. Zpívalo se na Vánoce, v masopustu, při vítání jara, na podzim při dožínkách a hodech. Témata Valašska najdeme v písních, které zpívají o ovcích, bačích, salaších. Výrazným tématem Slovácka je víno a vše s ním spojené – práce na vinici, „koštvání“ vína, ale i opilství. Lidová píseň má často mnoho variant – zpěvák zaslechl píseň, která se mu líbila, ale když ji chtěl zazpívat znova, zjistil, že ne všechno si pamatuje a že ne všemu rozuměl, a tak si ji upravil podle svého. Jindy si vybral texty z různých písní a spojil je dohromady, vytvořil tak novou píseň. Určit, která varianta je starší, a sestavit tak jakýsi rodokmen jednotlivých písní, je tudíž obtížné, ne-li nemožné. Často se jednalo pouze o rozdíly místní, měnila se např. osobní jména. Můžeme však vystopovat prvky stabilní, prvky proměnlivé a „základní jednotku“ písně, tj. sloku, která je stejná ve všech variantách, a tu určit jako nejstarší a nejpůvodnější část písně. Touto základní jednotkou jsou obvykle sloky, které tvoří nejjednodušší dějovou kostru. Např. Černíkova píseň *Zachodí slnečko* se v jeho zpěvníku objevuje ve dvou variantách, další obměny jsou u Sušila i Bartoše.

První typ:

Slunečko zachází za keř malenový, zkažte tam dobrou noc mému frajerovi.

Zkazuje, zkazuje, ale ne na dlúze, je tuze nemocná, do večera umře.

Už nám ta děvinka, už nám zahynula, slunečko a láska ta ju ukosila.

Žala milá, žala, zralé žito žala, ale ju nezralú smrtolka sežala.

(Sušil, Osvětmany)

Slunečko zachádí, aj, za keř malenový, zkažte tam dobrú noc mému šohajovi.

Debech já věděla, co můj milé dělá, nestarala bech se, bela bech veselá.

Debech já věděla, kde můj milé vuře, já bech tam běžela po hedbávné šňůře.

Ale von nevuře a von těžko stúne, je tuze raněné a von brzo umře.

Milá k němu přišla, vode mu podala, pěkném bílém šátkem, hlavo zavázala.

²⁵ Janáček, L.: O lidové písni a lidové hudbě : dokumenty a studie. Praha 1955, str. 177.

*Dež mu jo vázala, žalostně plakala, čeho sem se milé, čeho dočkala.
Bohutické krchov, pěkně malovaný, na něm vodpočívá moje potešení.
Dež já vokolo do, srdečko mě bolí, dež já se podívám na tvůj hrobek nový.
Na tvůj hrobek nový, jak ty tam ležíš sám, na něm se rozvíjí červené tulipán.
(Sušil, Bohutice)*

Druhý typ:

*Slunéčko zachodí za vršek jaborovy, moja milá plače, že ju hlava bolí.
Něboli ju hlava, ale ju bola oči, že se něvyspala pro synečka v noci.
Něbola ju hlava, ale ju bola zuby, že její syněček už za inu chodi.
(Sušil, Lichnov)*

*Zajdi, slúnko, zajdi za vrch malinový, povídała milá, že ju hlava bolí.
Neboľí ju hlava, bolíja ju oči, že sa nevyspala pro šohajka v noci.
(Bartoš, Dolní Lhota)*

*Zachodí slnečko za peň malinový, zkažte tam dobrú noc mojém frajírovi.
Dobrú noc, dobrú noc, ale ne na věčnost, oj, až ho pomine, ta jeho falešnosť.
Falešný synečku, falešný si hrubě, jako ta halúzka na zeleném dubě.
Halúzka na dubě oblámat sa može, a tebe, synečku, oklamat nemože.
(Černík, Luhačovice)*

Třetí typ:

*Zachod', slúnce, zachod' ja za ty javory, Pánbú daj dobrú noc tom mojém galánovi.
Zachod', slúnce, zachod', za široký kameň, kup mně, milý šatku ja červenú jak plameň.
Čevenú jak plameň a po kraji bíhú, abych já věděła že su tvoju milú.
(Bartoš, Lidečko)*

*Zacházaj, slúnečko, za ker malinový, zkažte dobrý večer mému šohajovi.
Zacházaj, slúnečko, za ten černý kameň, kup ně, milý, šátek, červený jak plameň.
Červený jak plameň s bílýma krajama, aby ľudé rekl'i že je od galána.
(Bartoš, Velká)*

Zachodí slúnečko za široký kameň, kúpil mně můj milý šáteček jak plameň.

Šáteček jak plameň s bílýma formama, by lidé neřekli, že nemám galána.

(Černík, Luhačovice)

V textech jsou patrné tři obsahové linie: první zpívá o svém milém / své milé, který umírá; druhá o milém, který je nevěrný; třetí o šátečku, který milá dostala od svého chlapce na znamení lásky. „Základní stavební jednotkou“ písně bude motiv zacházejícího slunce a motiv milého / milé. Na těchto dvou motivech stojí základ písně. První a třetí typ má navíc společný motiv „popřejte dobrou noc mému milému“. Společné motivy jsou tedy v začátku písně a dále se texty rozbíhají rozdílně.

V rámci jednotlivých typů se mění pouze slovosled, důsledkem „migrace“ písně dochází ke změnám lexikálním (galán / šohaj / frajer), k hláskoslovným (mně / ně) a slovtvorným (zachod' / zacházaj). Společná zůstávají klíčová slova: zacházet, slunéčko, šáteček. Takto bychom mohli analyzovat všechny písně a určit tak míru podobnosti, společné motivy a najít tak „jádro“ moravských lidových písní. V uvedeném příkladu je „základní stavební jednotka“ poměrně malá, takovouto jednotkou může být ale i celá sloka (např. celonárodní píseň v záleské verzi *Na tom našem mostě, rozmarýnek roste, žádný ho tam nezalévá, hej, hej, sám od sebe roste.*), dokonce i několik slok jedné písně.

Z hlediska výstavby textu můžeme u lidové písně můžeme vysledovat další pravidelnosti. V písni může být použito:

- vyprávění, např.: *Ty pozlovské zvony, přepěkně zvoníja, nejednej panence, víneček zroníja.*
- přímé řeči, např.: *Má maměnko, můj tatíčku, má sestřičko, můj bratříčku, vinšujte ně požehnání, dyž já budu při oltáři, Bože, Bože můj.*
- nepřímé řeči, např.: *Letěl ptáček černý kos dolu po Dunaji, a on zkázal dobrou noc tam mému frajírovi. A on zkázal dobrou noc, že ho pěkně prosím, aby přišel večer k nám, ej, že mu cosi povím.*
- dialogu – nejčastější je v tzv. hojagačkách např.: *Ja, hoja, hoja, hoja, kamarádečko moja! Ja, co sa na mňa hněváš, Maruško Máčalova? Ja, hoja, hoja, hoja, kamarádečko moja! Ja, šak já sa nehněvám, Júlinko Mikulkova!...*
- monologu, objevuje se převážně na začátku písně, např.: *Ani sem sa nenadala, že sa budu vdávat, že já budu Janíčkoví postelenku stlávat.*

K vyjádření myšlenek, nálad a citů používá lidová píseň tropů, tj. užívá slova v přeneseném významu, a figur, což jsou ozdoby textu. Nebudu všechny podrobně popisovat, ani počítat jejich výskyt v Černíkově sbírce, chci pouze ukázat, jak lidoví skladatelé uměli využít estetické stránky jazyka. Z tropů a figur můžeme nejčastěji (obecně v lidové písni) vysledovat:

- metaforu, např.: *...tak, jak nejlepší je láska nečekaná. Zahoří a splane, stačí iskra malá...*
- metonymii, např.: *Za tema, za tema černýma očima, věru, bych za něma, do vody skočila.*
- přirovnání (s příslovcem *jako* i bez něj), např.: *... Synečkovy sluby, jak na vodě ryby, ony sú nestále, tajak hrušky plané...*
- personifikaci, např.: *Proč, krušino, nerodíš ,proč tak smutná v poli stojíš?*
- stálé přívlastky, tzv. epiteta, např.: *Studená rosenka téj noci padala, co sem za synečkem dveří zavírala.*
- eufemismy, např.: *Okolo kerchova zelený trávníček, pod ním odpočívá můj starý tatíček.*

Běžné je použití zvukových stylistických figur jako aliterace, díky které se dosahuje zvukomalby.

Nejčastějším metrem lidové písně je trochej, kde přízvuk připadá na první slabiku. V písni rozlišujeme dva typy rytmu: rytmus hudební a rytmus básnický. V záleské písni kvůli častým synkopám docházelo k přesunutí hudebního přízvuku až na druhou dobu, respektive v rytmech se sudým počtem dob (takt 2/4, 4/4) připadá přízvuk na lichou dobu. Pokud se v písni objevila synkopa, přízvuk dopadl na sudou dobu a mezi rytmem hudebním a básnickým vznikalo napětí.

Vyjma vzácného rýmu obkročného (abba) se běžně setkáme se všemi pravidelnými typy rýmu: rým přerývaný (abcb), např.: *To vínečko, to je lázeň, kdo ho pije, není blázen*, rým sdružený (aabb), např.: *Gazda náš, gazda náš, chystaj nám aldamáš, chystaj nám ho směle, žali sme vesele*, rým střídavý (abab), např.: *Tute nám nedali, tute nám dajú, komára zabili, slaninu majú*. U hojagaček a písní žňových a svatebních převažuje rýmová forma aaba: *Ja, hoja, hoja, hoja, kamarádečko moja! Ja, šak já sa nehněvám, Júlinko Mikulkova!* V písních, kde je rým střídavý, tvoří hudební větu dvojverší, v písních s rýmem sdruženým to bývá jeden verš.

3.2.1 Balady a rozpravné písně

Delší textovou část než ostatní typy písní mají písně baladické, rozpravné a novelistické. Nejdelší, kterou Černík na Zálesí zapsal, obsahuje 18 slok. Baladické písně popisují dramatický konflikt, vyhrocený životní příběh nebo tajuplný zásah do lidského života. Zpívá jak o prostých lidech, tak o lidových hrdinech. Typická je pochmurnost děje, rychlý spád, dějové skoky, uplatnění přímé řeči a dialogu. Závěr bývá tragický (může končit smrtí) nebo smírný. Často se zpracovává téma boje proti Turkům a tragické životní osudy. Podle mezinárodního třídění mají balady „magicko-mýtické a legendární látky, milostné a rodinné příběhy, sociální konflikty, historické, bojovné a hrdinské náměty, líčení neštěstí, katastrof a ukrutných činů a žertovné náměty.“²⁶ Některé náměty jsou shodné i v německém, polském, maďarském a slovenském folklóru. Základem kompozice balady je vyprávěcí jednotka, děj obsahuje jeden konflikt, vyprávěný přímou řečí. Minimální pozornost se věnuje popisu prostředí. Balady se řadí mezi písně s dvojitou podobou a funkcí: zpívaly se především pro poslech jako zpívané vyprávění – na besedách, svatbách, při společné monotónní práci, jakou bylo třeba draní peří, mohly ale zaznít i jako píseň taneční.

Záleské balady se tematicky od ostatních českých a moravských neodlišují. Jak v Čechách, tak na Moravě (včetně Zálesí) jsou známé balady *Sestra travička (dívka otráví na radu nápadníků svého bratra)*, *Zajatá (pán zajme dívku, která žala trávu na jeho louce)*, *Zabitá sestra (myslivec zabije v lese dívku, její bratři ji pomstí)*, *Bojovnice (nejmladší sestra jde do války proti Turkům místo otce)*, *Dívka – ptáček (dcera se po svatbě promění v ptáčka, aby mohla navštívit svou matku)*, *Dětobijkyně (dívka utopí novorozeně a sama je za trest utopena)*. Tyto balady byly rozšířeny v celé Evropě. Na Zálesí měly následující podobu:

²⁶ Beneš, B.: Česká lidová slovesnost. Praha 1990, str. 45.

1. [: V Kaňovicích, v hustém lese :],
[: krásné děvča trávu seče :].	10. [: Postřetli tam myslivečka :],
[: polesného mládenečka :].
2. [: Přišel tam k ní mysliveček :],
[: polesného mládeneček :].	11. [: Odkůd kráčíš myslivečku, :],
[: kde's zkrvavil svú šabličku :]?
3. [: Ty tu mosíš, děvča býti :],
[: ty tu mosíš zahynúti :].	12. [: Zabijál sem holubičku :],
[: v rychtářovém okénečku :].
4. [: Než bych tu zahynút měla :],
[: radš bych třikrát zavolala :].	13. [: Dyž sem kolem ní chodíval :],
[: její vrkání sem čújal :].
5. [: Volaj třikrát neb štyrykrát :],
[: neuslyší ťa odnikád :].	14. [: Na každého křičávala :],
[: starým ludom spat nedala :].
6. [: Jak ponajprv zavolala :],
[: dědina sa rozléhala :].	15. [: Nebyla to holubička :],
[: než to byla má sestřička :].
7. [: Mladší bratr to uslyšel :],
[: staršimu to povídat šel :].	16. [: Ptám sa já ťa, mylivečku :],
[: kde si poděl mú sestřičku :]?
8. [: Milý bratře, zle je s nami :],
[: naša sestra volá v háji :].	17. [: Tvá sestřička zmordovaná :],
[: pod javorem zakopaná :].
9. [: Hned bratříčci nemeškali :],
[: a do hája pospíchali :].	18. [: Mnozí páni v stříbře, zlatě :],
[: má sestřička leží v blatě :].

Balada o zabité sestře je na Zálesí kratší, než jak ji zapsal František Bartoš. Baladu na téma *Sestra travička* zapsal Černík v pěti variantách, obměny se týkají zejména hudební stránky, text je poměrně stabilní.

Pouze na východní Moravě se objevovaly balady *Přejetá dívka* (*pacholci přejeli dívku vozem*) a *Utonulý* (*mladík se utopí, když brodí koně*).

Záleská varianta balady o přejeté dívce:

*Důbravščí mládenci na formánku jeli,
naprostřed dědiny děvčátko přejeli.*

A dyž ho přejeli, tak sa uradili:

Kamaradi, bratři, co sme udělali!

A ten její otec naprotivá jí šel:

*Co je ti, cérečko, snád' ťa fišér
přejél?*

*Mňa fišér nepřejél, mňa přejél můj galán,
už ho odevzdali na brodský kancelář.*

*Dyž ho odevzdali, hned ho zavřít dali,
galánečku jeho pochovat kázali.*

*Před naša zahrádka, v ní roste fialka,
tam je pochovaná ta moja galánka.*

*Důbravščí mládenci všeci v řadě stáli,
tak o ňu plakali, jak by hudci hráli.*

Balada *Za Turka provdaná (dívka prodaná Turkovi za ženu se utopí v Dunaji)* měla varianty i na Slovensku, zčásti i v Maďarsku a na Ukrajině. Oblíbená byla i balada začínající obrazem vyzvánějících zvonů, např.: *Ořechovské zvony pěkně vyzvánějí, lidé povídají: Co to znamenají? Jedni povídají: Pútničkové idú. Druzí povídajú: Pochovávat budú. Pochovávat budú jednéj vdovy sny, co ho otrávil, jeho roztomilá.* Do děje balada uvádí dvojím způsobem:

- 1) uvedením konkrétního místa děje, např.: *V Kaňovicích v hustém lese, krásné děvča trávu seče.;*
- 2) ohlášením, např.: *Ořechovské zvony pěkně vyzvánějí,* nebo: *Co sa stalo v nově v městě Hodoníně...*

Balady vznikaly v celé Evropě už během 13. století. Tehdy to byly taneční výpravné písně s konkrétním historickým námětem. V 16. a 17. století patřily balady do repertoáru potulných zpěváků a vagantů. U slovanských národů prodělaly balady vývoj ve třech etapách, nejstarší balady byly naivně epické symbolické a psychologické balady, ve druhé fázi balady sentimentální a popisně epické a mezi nejmladší patří balady faktografické.

Rozpravné písně se zaměřují na vyprávění o tragické události, zvětšuje se lyrická složka. V písních novelistických se zpívá o tragických událostech bez dramatického závěru, neobjevují se metafory, sdělení se podává objektivně. Oba typy (rozpravný i novelistický) upouštějí od použití přímé řeči a dialogu, vystačí si s řečí nepřímou a vyprávěním. Na Zálesí se všechny tři typy balady prolínají, např. v písni *U otca i u mateři.*

Mírně

1. U ot - ca i u ma - te - - ři, u ot - ca i
u ma - te - ři sto - jí lin - dič - - ka pře - de dve - ři,
sto - jí lin - dič - - ka pře - de dve - - ři.

2. [: Pod tú lindú pěkně hrajú :],
[: najstarší céru vydávajú :].	7. [: Až na pátú stupovali :],
[: slovečko k sobě promluvili :].
3. [: Starší céři krávy, voly :],
[: a zaskáčú straky, vrany :].	8. [: Tu je, milá, rovinečka :],
[: nad nů je pěkná studénečka :].
4. [: Straky, vrany, vyskákajte :],
[: modré očienka neplakajte :].	9. [: Tu si, milá spočineme :],
[: dobrėj vodičky napijeme :].
5. [: Straky, vrany, vyskákaly :],
[: modré očienka neplakaly :].	10. [: Tak si dlho spočivali :],
[: až tam večera dočekali :].
6. [: Štyry míle vandrovali :],
[: slovečka k sobě nemluvili :].	11. [: Široký list javorový :],
[: a ešte širší jabloňový :].
12. [: Jabloňový si ustelem :],
[: javorovým sa odějem :].	

U baladických písní byl oblíbený tragický závěr – vraždy ze žárlivosti, vraždy či sebevraždy z lásky, zabití muže ženou, zabití dítěte matkou. Některé mohli obsahovat i závěrečné poučení.

Prolínání všech typů balad na Zálesí potvrzuje obecně slováckou tendenci u tvorby nových balad. Kompozice se zjednodušuje, záznam děje je jednoduchý, popisný s výraznou lyrickou složkou. Látku zpěváci čerpají z tragických událostí na vesnici nebo v blízkém okolí. V záleských baladách se často objevuje motiv vojny. Balady vyprávějí o dívce, která zemřela, když se její milý vracel po letech z vojny, o dívce, která věrně čekala na svého milého, ale ten se oženil s jinou, o mužích, které v lese zabili vojáci, o popravách nevinných.

3.2.2 Hojagačky a písně žňové

Délka textu písní se nedá zobecnit u hojagaček. Některé se omezovaly jen na krátké zavolání na kamarádku, jiné tvořily dlouhé dialogy. Pravidelně začínaly nebo končily

citoslovcem *hoja*. Tvar *hoja* byl společný pasačkám ze Zálesí, ze Zlínska a z Valašskokloboucka. V ostatních částech Valašska i na Kopanických zpívaly *héj*, na Valašskokloboucku stejně jako na Zálesí *hoja*, výjimečně *helelo*.

Podobný charakter měly některé písně žňové, kterými se ženci a žnečky pobízeli k práci, chválili pilné a haněli lenivé, zpříjemňovali si chvíli odpočinku, vzdychali nad těžkou prací nebo nad přísným gazdou, ale uměli si zpříjemnit práci i humorným popěvkem. Černík sesbíral i několik písní, kde milý při práci povzbuzuje nebo chválí svou milou, např.:

17

Petrůvka.

Anna Remešová.

Mírně

1. Jak ně ta ko-sén-ka pěkně ko-sí, dyž ně má mi-lá kl-bík no-sí.

2. Jak ně ta kosenka odfukuje,
dyž ně má milá pobrusuje.

Srov. nápěvy svatebních písní č. 48 a 79.

Odpočinku při práci se dožadovali i v dobách roboty, kdy povolávali na dráby, nebo si mezi sebou stěžovali na přísnost pánů: *Luhačovščí páni to sú grobijáni, puščajú z roboty, až zvóní klekání*. Po práci se pak těšili na hostinu – aldamáš, pokud byla bohatá, náležitě ji písní ocenili: *Na zdraví našeho pána, kerý nám vínečko dává! Nech ho dá, šak ho má, šak mu ho Pámbu požehná. Nazdraví našej paničky, kerá nám vaří šišečky! Nech jich dá, šak jich má, šak jí to Pámbu požehná*.

3.2.3 Motivy přírody

Lidová píseň se často inspirovala v přírodě, skrze kterou dokázala vyjádřit radost i smutek, lásku i nenávisť, mládí i stáří. V záleských písních tak nacházíme velmi často motivy rostlin a zvířat. Nejvýraznějšími symboly z přírody jsou v záleské písní vínek, víneček (tj. věneček) a rozmarýn, též marijánek. Věneček symbolizoval panenství, svobodu a mládí dívky, vdané ženy vínečky nosit nemohly. Motiv věnečku se objevuje v písních milostných a svatebních. Loučení s věnečkem před svatbou bylo velice smutné. Jeho oplakávání tvořilo součást svatebního obřadu. Dívky v písních vyprávějí, jak věneček vily, jak si jej hlídaly, jak jej někomu darovaly nebo jak jej ztratily, např.:

*Můj vínečku polajkový²⁷, ej, můj vínečku polajkový, vila sem ťa v širém poli.
Vila sem ťa helékaja, ej, vila sem ťa helékaja, rozvíjám ťa naříkaja.*

*To by moselo cosi byt, abych si dala vínek vzít.
Můj vínek drahý velice, mám ho radší než tisíce.*

*Oj, koňaré, volaře, kde ste včera pásli?
Ztratila sem víneček, oj, kerý ste ho našli?
A my sme ho nenašli, ale sme viděli,
co ho nésla voděnka, oj, dolu po Dunaji.
Oj, koňaré, volaře, koně zapřihajte
a mojého vínečka, oj, ve vodě hledajte!
Oj, dybyste zapřihli čtyry páry koní,
už mojého vínečka žádný nedohóní!*

*Sedni si, Aněnko, sedni za stoleček,
až my ti uvijem zelený vjeneček.*

*Poslužte nám, muziganti, podťe vínek ohrávat,
všeci hostě ponáhlajte na talěrek neco dat.
Už je vínek položený na tom bílém talěři,
dajte vědět tatíčkoví, ženichovi, materi.
... Můj ženichu přemilený, hled' ně také neco dat,
na můj víneček zelený zlato, stříbro darovat.*

O vínečku zpívali i mládenci, když si chtěli dívku vzít za ženu a dívky vyžadovaly dar za to, že svůj věneček muži darují:

*Na zelenéj lúce pod hájem vyšívala šátek hedbávem.
Přišli za ňú dvořané na zelenéj lúce v otavě.
Kúpím já ti, milá domeček, za tvůj zelený víneček.*

²⁷ Polajka = máta polajová.

Dalším rostlinným motivem je rozmarýn. Dívky, když byly zamilované, nasadily si do zahrádky rozmarýn. Pokud rozmarýn nevyrostl, láska byla nešťastná. Pokud vyrostl, dávala dívka větvíčku - voničku milému za klobouk, podobně jako vdané ženy nemohly nosit věneček, tak ženatí muži nemohli nosit rozmarýn za kloboukem, např.: *To žilínské pěkné pole, to je, Bože, políčko, nasela sem marijánku, a zešlo mně žitečko. Co to bylo za žitečko, větr mně ho vyklátil, snad sa ten můj najmilejší z vojny domu navrátil?* Další květiny symbolizující lásku jsou *karafiját, leluja, rezedka, krušina, konvalinka, růža, fujalenka*. Falešnou lásku symbolizují suché stromy: *suchá březa, suchý dubec, suchá jedla*. Oblíbeným darem zamilovaných je červené jablíčko. Snoubenci si vyměňovali buď prstýnky, nebo častěji dívka darovala milému šátek a chlapec své milé prstýnek. Když jeden z nich tento symbol lásky ztratil, znamenalo to rozchod. Svědkem zamilovaných je často zapadající slunce a měsíček. Symbolem lásky jsou ptáci – vlaštovka, holubička, hrdlička, žežulička, slavíček, kukačka, žežulička, ale i sokol, kos, havran a jestřáb. Když se dívka vdala, musela se odstěhovat od svých rodičů. Často jí bylo smutno po matce, a tak se v písni proměňovala v ptáčka, který přiletěl k matce a postěžoval si na poměry v novém domě. Dívka však zůstala nepoznána a matka ji odháněla.

255

Slopné.

Aloisie Viskupová.

Mírně

1. Vy-da-la mat-ka, vy-da-la cé-ru da-le-ko přespo-le,
 při-ká-za-la jí, za-ká-za-la jí: Ne-chod, cé-ro, ke mně!

2. [: A já sa udělám :]
 tým ptáčkem jařabým,
 poletím přes pole do vaší zahrady,
 do modréj leluje.
3. [: Ej, kšohěj, kšohěj :]
 z téj modrej leluje!
 Ty mně ju zlámeš, ty mně ju zkaziš,
 kdo mně ju zaleje?
4. A já sem nepřišla, maměnko moja,
 leluju lámati,
 a já sem přišla, maměnko moja,
 vám sa žalovati.

5. Maměnka zháňá, hlavěnku hladí:
 Staň, céruško milá!
 A muž mňa budí, palicú cúdí:
 Staň, mrcho lenivá!
6. [: U mojí maměnky :]
 masná topénečka,
 [: u tvojí, synečku, :]
 zelná polévečka.
7. [: U mojí maměnky :]
 z rána masný vdolek,
 [: u tvojí, synečku, :]
 hotový pohlavek.

3.2.4 Vlastní jména

Jak již bylo řečeno (slovy Leoše Janáčka), text lidové písně vyjadřuje všecken život lidský, zpěváci se ve svých písních často obraceli na konkrétního člověka – zpívali o něm, oslovovali ho. Lidové písně, v kterých se objevují vlastní jména, můžeme rozdělit do dvou kategorií:

1) na písně, v kterých se počítalo s aktualizací jmen – hojagačky, písně svatební, žňové a písně k narozeninám a jmeninám; pokud zpěvák zpíval píseň pro poslech a ne v původní přirozené situaci, dosadil do písně jméno, které se mu zdálo nejvhodnější. U hojagaček byl jediný požadavek, a to aby křestní jméno bylo trojslabičné a příjmení čtyřslabičné, např.: *Marjanka Skovajsova, Rozárka Talašova, Júlinka Mikulkova, Maruška Máčalova*. Jméno se muselo podřídít nápěvu.

2) na písně, které se vážou k určité (většinou tragické) události – balady a rozpravné písně; v těchto písních se zachovává jméno zúčastněné osoby. Se jménem v tomto typu písně se zachází podobně jako s archaismem (lidé nevěděli, o kterého Janíčka jde), tak např. v záleské písni: *Nechod' ty k nám z podolé Janičku, zabijú ťa v noci při měsíčku*. Bartoš zaznamenal stejnou píseň v Nové Lhotě na Kopicích s obecným jménem: *Nechod' ty k nám pres pole, šuhajku. Zabijú ťa při zeleném hájku*. Černík zaznamenal jména Juliána (s podobami Uliána, Uliška), Andulička, Kačka, Marjánka. Velmi častá jsou obecná jména: šohaj, galán, galánka, syneček, cérečka, bratříček, sestřička apod.

3.3 Jazyková charakteristika záleské lidové písně

Důležitým znakem lidové písně je jazyk. Ten je bezprostřední a využívá dialektu. Nářečí luhačovického Zálesí patří do skupiny východomoravských nářečí. Jedná se o přechodovou oblast, takže i v mluvě zdejších obyvatel najdeme prvky slovácké, valašské a hanácké. Např. řeč v obci Slopné, ležící severozápadně od Luhačovic, se ze všech záleských obcí přibližuje k nářečí valašskému, až dodnes se tam zachovaly vedle spisovných tvarů *zeli, obilí* také nezúžené tvary typu *zelé, obilé*. Naproti tomu obce ležící na východní straně regionu, např. Velký Ořechov, se dialektem blíží dolskému nářečí. Slováckému dialektu mají nejblíže obce Přeckovice a Biskupice. Václavík²⁸ říká: „*Již v Biskupicích a Přeckovicích se řekne „kadúbek“ a „kúb“...proti zálešáckému „kadlbek“ a „klb“...“* Hanáčtina pronikala ze severozápadu přes obce Bohuslavice a Březnice. Existovala specifika ve výslovnosti,

²⁸ Václavík, A.: Luhačovské Zálesí. Luhačovice 2005, str. 621.

podle kterých Zálešáci dokázali určit, kdo pochází z té nebo jiné vesnice. Václavík říká, že místy se vyslovovalo *maměnka*, *mamňénka* nebo *mamjenka*, *zem*, *zemňa* nebo *zemja*. Dnes už nedokážeme určit, čím která obec byla specifická, jelikož neexistují přesné fonetické záznamy o jednotlivých záleských obcích. V písních jsou zachyceny jak lokální, tak regionální jevy východomoravské a jevy společné všem moravským nářečím.

Mezi jevy východo- i středomoravské patří

- v hláskosloví regresivní asimilace znělosti, existence dlouhých souhlásek *é* (*žénit*, *on néni*) a *ó* před *j* a zčásti před *ň* (*dóm*, *zvóní*), realizace dvojího *l*, slabičné *r*, *l*, *n*. Společná všem moravským nářečím je tzv. moravská krátkost v jednoslabičných infinitivech, např.: *byt*, *spat*, *dat*, *pit*, u zájmen *s nama*, *s vama*, a u substantiv, např.: *větr*, *koža*, *blato*. Souhlásky *d'*, *t'*, *ň* jsou depalatalizovány u neurčitých zájmen *negdo*, *neco*, *nekerý*, *nejaký*, a u ukazovacích zájmen *tech*, *tema*. Neproběhlo úžení *é* v *í*, tvary číslovek tři, čtyři mají v postavení před životným maskulinem tvar *třé*, *štyré*. Neprovedení přehlásek *a* v *ě*, *u* v *i* zasahuje oblast hláskosloví, např.: *jatelinka*, *ludé*, i tvarosloví, např.: *duša*, *tvoja*, *z radost'ú*.
- v tvarosloví dochází k měkčení koncových souhlásek v substantivech typu *host*, *kořen*, *loket*, *-t'* místo *-t* je i v příponě *-krát*, tedy *krát'* u příslovcí, např.: *jedenkrát'*, *stokrát'*, *tisíckrát'*. Koncové *-l* se zachovává ve tvaru singuláru maskulina v přičestí minulém, např.: *nesl*, *pekl*. V moravských písních se často vyskytují přechodníky přítomné v absolutním tvaru, např.: *hled'a*, *bud'a*, *sed'a*.

Z jevů východomoravských v záleských písních najdeme

- v hláskosloví zachovanou starou skupinu *-aj* v tautosylabickém postavení, tj. v předponě superlativu *nej-/naj-* a v koncovkách imperativu *-aj/-ajte*. Souhláska *j* se odsouvá v postavení před *i*, např.: *ít²⁹*, *iskra*, *ídlo*, dativ zájmena ona má tvar *í*, akuzativ zájmena oni *ích*. *J* se odsouvá i před *e* ve slovech *eště*, *enom*. V několika slovech se zachovává dlouhé slabičné *r* a *l*, např. *t'ní*, *p'rlit*, *pabl'žnat*;
- v tvarosloví zůstávají nepřehlasované tvary osobního zájmena *já* a *ty* – gen.+ ak.: *mňa*, *ta*. Některá substantiva jsou jiného rodu než ve spisovné češtině: k neutřím patří *snídaní*, *ořeší*.

²⁹ Pro zápor slovesa jít zaznamenal Černík tvary: neidu, neideš, ale i nejdu, nejdeš, přechodník má tvar pouze s i: id'a.

- v lexikální složce u sloves častou předponu *po-*, např. *pohlédát* (=dívat se), *potratit* (=ztratit), *ponést* (=přinést). Místo zůstat se říká *ostat*, místo zahlédnout se používá *uhlédnout*. Z dalších rozdílných tvarů sloves Černík uvádí *zazdvihnút* (=zvednout), *najednat si* (=získat majetek, nasbírat si), *nenazdát sa* (=nenadát se). Příslovce jsou zakončeny na *-j*: *dneskaj*, *henkaj*, *tolěj*, *včilěj*, *věcěj*, nebo existují specifické tvary: *kady* (=kudy), *tute* (=tady), *horem* (=vrchní stranou), *dolem* (=dolní stranou), *spolem* (=spolu), *zdoly* (zdola), *lesti* (=jestli), *lebo* (=nebo). Předložka *s* (možná je i výslovnost *z*) se čtvrtým pádem vyjadřuje přibližnou mírou, např.: *Vezem peřiny aji duchnu*, *chystaj*, *synečku*, *vína s putnu*. Pro spisovné *ať se* existuje nářeční tvar *nech sa*: *Zahrajte mně*, *muziganti polanščí*, *polanščí*, *nech sa tá má galánečka vytančí*, *vytančí*.

Menšího rozsahu jsou jevy jako výslovnost obalovaného *l*, zakončení přivlastňovacích adjektiv *-ůj*, *-ova*, *-ovo*, zakončení adjektiv ženského rodu v 2., 3., a 6. pádě singuláru na *-ěj*. Předložka *za* se v akuzativu spojuje se zájmenem *on*, jak to zachycuje Černík v písni: *Chtěl sa komár ženiti*, *chtěl si mušku vzíti*. *Muška šla k bravencovi na radu*, *má-i zaňho íti*. *Bravenec jí radu dal*, *aby zaňho išla*. *Aby lidé neřekli*, *že je muška pyšná*. O tomto jevu se zmiňuje i Bartoš v Dialektologii moravské I. Podobně se spojuje i s předložkou *pro* (*proňho*). Částice *-li* má na Zálesí výhradně tvar *-i*. Zánik *l* v částici *-li* je doložen na sousedním Vizovicku po souhláskách, na Zálesí zaniká i po samohláskách. Václavík i Černík zachycují důsledně pouze *-i*, např. *máš - i*, *má - i*, *víš - i*, *brzo - i*. V současné mluvě se však tento jev už neobjevuje.

Výslovnost obalovaného *l* existovala i v sousedním Dolňácku, kde se podle současných dialektologických prací stejně jako na Zálesí obalovaně nevyslovuje. Pozůstatky obalovaného *l* dnes najdeme např. ve slovech *užička*, *škubat*. Tzv. obalování sloužilo ke zvýraznění rozdílu mezi tvrdým a netvrdým *l*. Místo *l* se vyslovovalo neslabičné *u*. Neobalovalo se ale na celém Zálesí, nýbrž jen v části hraničící se sousedním Slovákem. Na zbytku území se důsledně rozlišovalo mezi měkkým a tvrdým *l*. Na tuto rozlišnost upozorňoval i Václavík: „Samotné Zálesí...bude nutno v dialektu roztřídit alespoň na dvě skupiny, a sice na obce, užívající tvarů *kadub*, *slúp*, proti obcím (a těch je většina), které používají *kadlp*, *stlp*, ač by se dala mezi nimi vymeziti ještě třetí skupina, kde se nepoužívá ani *slúp*, ani *stlp*, nýbrž *slp*.“³⁰

³⁰ Václavík, A.: Luhačovské Zálesí. Luhačovice 2005, str. 487.

Přivlastňovací adjektiva mají na Zálesí koncovky *-ůj, -ova, -ovo*, př.: *súsedůj, Matulíkůj, Michálkůj* (*gen. súsedového*),³¹ vzniklé zřejmě analogicky podle tvarů přivlastňovacích zájmen *můj, tvůj, svůj*. V Černíkově zpěvníku, ani ve Václavíkově monografii se jiné tvary neobjevují, např.: *Gergelůj domečku, stojíš na kopečku, na saměj rovině v samém rozmaryně*. Tyto přípony se pravidelně objevují i v současné běžné mluvě na Zálesí, na rozdíl od většiny Slovácka a celých Moravských Kopanic, kde se setkáme s tvarem *bratrův*. Není zde známý ani nesklonný tvar *bratroj*, který se užíval jihovýchodně od Valašských Klobouk.

U adjektiv ženského rodu je koncovka shodná s ukazovacím zájmenem *ta - téj*, genitiv, dativ a lokál mají zakončení *-ěj*, např.: *Co je mňa po tobě, po tvěj pěkněj krási, dyž sa jí nenajím, ona mňa nespasí. Co je mňa po tobě, po tvojej hodnotě, dyž ty nerozumíš, sedlckěj hodnotě*. Černík několikrát zaznamenal i krátce *-ej*, ale vždy se jedná o slabiku, které odpovídá osminová nebo šestnáctinová nota, v takových případech je velmi těžké posoudit, zda chtěl zpěvák zazpívat samohlásku dlouze nebo krátce. Proto se domnívám, že koncovka *-ěj* byla na Zálesí absolutní. Použití adjektiv se zakončením *-ěj* dnes není běžné, mluvčí se přiklání k podobě s *é*.

Podle Bartoše a Václavíka na Zálesí existovala zdvojená výslovnost sykavek ve slovech jako *masso, raččí, kysselý, necco, cossi*. Jedná se o tzv. výslovnost s dvojitou detenzí nebo s déle trvající tenzí. Ta se objevovala pouze ve východomoravských nářečích okolo Valašských Klobouk až k jižnímu Vsetínsku a východnímu Zlínsku a Uherskohradištsku. Zdvojuje (prodlužuje) se i výslovnost souhlásek původně jednoduchých, např.: *dřevjenná, sklenná, prassa, apod.* Příčinou této výslovnosti mohla být analogie k tvarům jako *povinnost*, v kterém probíhá slabičný šev, jednoduché samohlásky se tedy začaly připojovat jak k předcházející, tak k následující slabice a začaly se vyslovovat zdvojeně, resp. zdlouženě.³² Černík ani Václavík tento jev ale nezaznamenali.

3.3.1 Jazyková specifika lidové písně

V lidových písních jsou i další archaismy, zejména v oblasti syntaxe a lexika. Právě archaismy nejvíce odlišují liší jazyk lidových písní od běžně mluvené řeči.

³¹ Bartoš, Fr.: Dialektologie moravská. Brno 1886, str. 27.

³² Bělič, J.: Nástin české dialektologie. Praha 1972, str. 55.

Zpěváci písní velmi často používali genitivní vazby. Podle P. Eisnera³³ tyto genitivní vazby podtrhují zvukovou jasnost, znivost, přidávají písní na osobitosti, lidskosti a oživují ji. Kromě genitivu záporového se v moravských nářečích objevuje ještě tzv. genitiv vlastnosti a genitiv celkový. Dále se nadužívání genitivu vyskytuje obecně u substantiv tam, kde je potřeba rýmové shody, např.: *Pro malý kúšček travěnky, mosí opustit moje srdénko maměnky. Pro malý kúšček travičky, mosí opustit moje srdénko sesřičky*. Genitiv místo akuzativu po záporu zachycují Černík a Václavík i jinde, např.: *Za stoly sedáme, nevěsty nemáme, starší družbo doved' nám ju, my jí zazpíváme*. Genitivem se vyjadřovala také vlastnost osoby nebo věci, na jejím jméně byl takový genitiv závislý, např.: *Ty céruško najstarší, běž bojovat do vojny. Já tatíčku nepůjdu, já bojovat nebudu, já su srdca měkkého, nezabiju žádného*. Další genitivní vazba, tzv. genitiv celkový, se používal po slovesech dát, půjčit, podržet a pomoci, u Černíka najdeme např.: *Na mú dušu já malá su, já ty krávy neupasu; dajte dobréj svačiny, upasu s pú dědiny*.

Archaické je i vyjadřování plurálu úcty. Ke starším osobám se chovalo uctivěji než dnes. Rodičům se dříve vykalo, pokud se o nich mluvilo, použilo se tzv. onikání, podmět měl tvar 3. os. singuláru a přísudek 3. os. plurálu. Jev dokládám opět ukázkou z Černíka: *Můj tatíčku roztomilý, odpusťte ně moje viny, odpusťte ně, já vás prosím, já už od vás odjít mosím. Má maměnko roztomilá, lesti sem vám ublížila, já vás prosím velice, odpusťte ně ze srdce*.

Zanikla i část slovní zásoby, zejména ta, která souvisela s dřívějším životem – práce na poli, pastva, práce v domácnosti, atp. Vyberme jen namátkou několik slov: *klbík (nádobu s vodou, v které je brousek na kosu), dolomán (kabát), grobijáni, kartúnový, lindička (malý vlašský topol), polajka (rostlina), putna, šašina (sítina), vínek (věněček), vika, šenk (hostinec), úlehla (pole ležící úhorem), škarbaly (staré boty)*. Do záleských písní pronikla slova maďarská, slovenská, polská a rakouská, některá zde zdomácněla. Z maďarských slov uveďme: *aldamáš* = dožatá s hostinou; nápoje při dožatě³⁴, dnes se tak označuje hostina po jakékoli větší práci na poli, v lese, v domácnosti; *banovat* = litovat; *lokše* = nudle³⁵; ze slovenských výrazů např.: *nohavice* = kalhoty, *fajčit* = kouřit, *sobáš* = svatba; přes slovenštinu z polštiny proniklo slovo *juhás* = pastýř ovcí.

³³ Eisner, P.: Malované děti. Praha 1949, str. 9.

³⁴ Gregor, A.: Nářeční slovníček. In Černík, J.: Záleské písně z okolí Luhačovic. Praha 1957, str.278.

³⁵ Výraz lokše se na Zálesí používá i v současnosti.

Pozoruhodným archaismem je vyjádření minulého času pomocí sponového slovesa v 3. os. singuláru i plurálu: *Dyž sú do pole přijeli, hned vrané koně strójili*. Zvláštní podobu má tvar 1. os. plurálu kondicionálu slovesa být: *my bychme*. Bělič³⁶ uvádí, že tento tvar se vyskytuje v jihozápadních Čechách, ve středomoravském dialektu, v polsko-českém smíšeném pruhu a porůznu ve východomoravských nářečích. Černík tento tvar zachytil ve svatební písni, kterou se vítala družina ženichova s družinou nevěstinou: *Co vy to pravíte, že vy nás neznáte, dyž vy nás od rána z radostů čekáte? Dybychme my na vás z radostů čekali, my bychme nebyli dveři zadělali*. Tyto písně Černík označil za specificky záleské, takže je možné, že právě Zálesí patřilo k místům, kde se tvar *bychme* užíval. Stejný tvar zaznamenal dříve Bartoš ve sbírce Nové národní písně moravské z roku 1881 v části Slovácké písně ze Zlínska.

Některé písně se mohou zdát více spisovné než jiné. Dialekt je ve větší míře zastoupen v těch písních, které byly zpívány spontánně, sloužily k rozhovoru nebo k oslovení (pochvale, pošádlení) druhého, jak tomu bylo u hojagaček a popěvkovitých písní žňových a svatebních.

Větší míra stylizace byla u písní milostných, baladických a tanečních. Lidový zpěvák počítal s tím, že jeho píseň bude někdo poslouchat – pro někoho ji složil, nebo písní vyprávěl příběh – a tak se snažil o větší poetičnost právě použitím neobyčejných jazykových prvků. V případě, že si píseň přinesl z jiného kraje, snažil se zachovat ji v podobě, ve které ji slyšel.

Dialektologové vedou diskuse, jestli je jazyk lidových písní odrazem skutečného nářečí a jestli tedy může být lidová píseň použita jako zdroj pro zkoumání dialektu. Ignác Hošek³⁷ tvrdil, že „písně národní – až na nepatrné výjimky – nezpívají se tím jazykem, jakým mluví zpěváci těchto písní v obyčejné, všední rozmluvě, že jazyk skoro všech písní národních, které jsem slyšel zpívati v těchto vesnicích, liší se od místního nářečí.“³⁸ Lidová píseň podle něj neposkytuje spolehlivý materiál pro zkoumání jazyka. Václavík naopak říká, že lidová píseň mu poskytuje zdařilý obraz lidové mluvy, ale upozorňuje, že „písně, ať původní či variované, vznikající v posledních desetiletích minulého století, nesou značné stopy spisovné řeči a našel jsem dost písní, jež velmi

³⁶ Bělič, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha 1972, str. 198n.

³⁷ Odkazuje na něho Alois Gregor v kapitole Mluva v záleských písních, která je zařazena před písňovou část Černíkových Záleských písní; dialektolog žijící na přelomu 19. a 20. století, autor stati O poměru jazyka písní národních k místnímu nářečí.

³⁸ Hošek, I.: *O poměru jazyka písní národních k místnímu nářečí*. Praha 1897, str. 4.

staří zpívali v duchu dialektu a mladší si je upravili v řeči spisovné.³⁹ Lidová píseň má svébytný způsob vyjadřování, který se od běžně mluveného jazyka může lišit. Pokud se text lidové písně liší, může to být kvůli rytmickým potřebám písně, libozvučnosti, nebo kvůli snaze zpěváka dodat písni na poetičnosti. Tak kvůli rýmové shodě vzniklo oslovení *Marijáš* pro jméno Marie: *Děvčina, Marijáš, pověz ně, kde léháš, a já k tobě v noci přídu, ani ty sa nenadáš.*

Zpěvák potřeboval v písni vyjádřit své city, ať kladné nebo záporné. K jejich vyjádření mu sloužila slova citově zabarvená – deminutiva a augmentativa. Lidová píseň bývá označovaná jako zdroj lidové citovosti. V písních najdeme mnohem více deminutiv, tj. slov zdobnějších, než v běžné řeči. Vesměs se v záleské písni jedná o zdobňující přípony společné především písním moravským, např.: *kamarádečka, galánečka, žitečko, voděnka, kravěnka, maměnka, studěnka, srdénko, hájíček, šohajíček, tatíček, roličko, čepička, fěrtúšek, kohútek, pohárek, košulka, malučký, malušícký, apod.* Zdobňují se i jména vlastní a místní (názvy vesnic, míst, apod.), např.: *Janíček, Aněnka, Maršoveček, Svároveček, Brnečko, Lopeníček, Javorníček.* Augmentativa se objevují zřídka, většinou jen v písních, které se někomu vysmívají, např.: *Poznat, poznat, kerý je ženatý, má gatiska po patiska a klobúk klapatý. Poznat, poznat, kerá je vydaná, má šatiska po patiska, celá rozdrchmaná.* Přípona -isko/-iska je taktéž celonárodního charakteru. Nepejorativního významu je přípona -ina, např. ve slově *lúčina*, tj. velká louka.

V záleské písni se hojně objevují infinitivy sloves zakončené na -ti, např.: *Chtěl sa komár ženiti, chtěl si mušku vzíti.*, přičemž koncovka v běžné mluvě je stejně jako na Slovácku -t, např.: *A ony mňa chcú ošidit, ony mně chcú vínek vzít.* Vlivem Valašska je místy -t', např.: *Nad tým Řetechovem veliká inovat', stará sa Františka, kde bude nocovat'.* Zpěvák si koncovku vybírá podle aktuální potřeby rytmu a rýmu.

Nepřavidelně se objevuje kvantita v *l-ovém* přičestí. Dle dialektologických studií by luhačovické Zálesí mělo spadat do oblasti s délkou, Václavík délkou zaznamenává důsledně. Černík tento jev zaznamenává nepřavidelně, což mohlo být způsobeno zpěvákovým podáním písně. Jestliže dlouhé slabice odpovídá nota osminová, případně šestnáctinová, je těžké zazpívat slabiku v takové délce, v jaké bychom ji v běžné řeči vyslovili. Pokud slabice odpovídá nota čtvrt'ová nebo půlová, mohl zpěvák souhlásku protáhnout. Jak už bylo zmíněno výše, žádná slabika není tak krátká, aby nemohla být

³⁹ Václavík, A.: Luhačovské Zálesí. Luhačovice 2005, str. 489.

v písni realizována s délkou a naopak. Pro sběratele tak někdy bylo obtížné rozhodnout se, zda zaznamenat text tak, jak ho zpěvák zazpíval, nebo tak, jak by ho podal podle běžných nářečních pravidel. Nejednotnost je vidět např. v této písni: *A já by sem vám rád zadudal, ešče sem pivečka nebumbál.*

Potřebám rytmu a rýmu se podřizuje i použití stažených či nestažených tvarů zájmen, pravidelné je pouze dlouhé *é* ve tvarech ženského rodu, např.: *S Bohem ostávajte, moje kamarádky, nasejte si kvítí do mojej zahrádky.*; jiný příklad: *Má maměnko nájmilejší, dajte ně dle možnosti, budu na vás pamatovat až do vašej starosti.* I v běžně mluvené řeči se setkáme s oběma tvary, stažený tvar *mé* se jako jediný používá pouze v severní části valašského nářečí, tj. v okolí Nového Jičína.

4. Záleské tance

S lidovou písni je spojen i tanec. Soubor tanečních písni patří k nejobsáhlejším. Za čistě domácí záleský tanec považuje Václavík tzv. točenou, která (podobně jako písně) měla drobné obměny v každé záleské vesnici. Tanec v západní části Zálesí obsahoval více prvků slováckých, na východě, směrem k Valašským Kloboukám, přibývaly prvky valašské. Jak naznačuje název *točená*, tanec spočíval v otáčení tanečního páru na místě. Tance obsahoval několik figur: Při první figurě stojí pár vedle sebe, tanečník zpívá sloku písně, dvojice stojí na místě, jednou rukou se drží kolem pasu a pohupují se v kolenou. Když se dozpívá, hraje pouze hudba, dvojice se chytne za ruce a točí se na místě buď v držení polootevřeném, zavřeném (boky u sebe), nebo závěsném (držení se za lokty). Taneční kroky popisuje A. Václavík⁴⁰: „Charakteristické pro pohyb obou tanečníků na Zálesí bylo, že mládenec, točící se do pravé strany, snažil se dostat špičku levé nohy ke špičce nohy pravé, takže mezi nimi vznikl stále pravý úhel; točil – li se nazpět vlevo, přisunoval pravou patu k levé, takže mezi nimi vznikl opět pravý úhel. Kroky tanečnice byly tytéž, ale v obráceném poměru ke krokům tanečníka.“ Po odtančení jedné sloky se vrátili do původní pozice vedle sebe a tanečníci opět začali zpívat. Po třetí odzpívané sloce se dvojice pustila, tanečnice se točí do rytmu a tanečník různě vyskakuje, podupává, tleská do dlaní, do kolen, do holení. Dalším tancem byla *podtáčená*. Tančilo se se šátkem (který dívka dostala jako dárek od svého milého) a Václavík se zmiňuje i o tanci s obuškem. Základní pohyby vycházely z točené, ale držení obušku dostával jiný ráz. Na Zálesí se objevují figury verbuňkové, typické pro

⁴⁰ Václavík, A.: Luhačovské Zálesí. Luhačovice 2005, str. 493.

Slovácko i měkké valašské kroky. Stejně jako se na jeden nápěv zpívá více textů, tak i na jednu píseň se tančilo několik tanců. Jak už bylo zmíněno v ostatních kapitolách, k tanci se nemusely zpívat výhradně písně tančení, zpívaly se i balady nebo žňové písně.

5. Realizace lidových písní na Zálesí

Společnost se vyvíjí a lidová píseň ztrácí v každodenním životě své místo. I proto vznikly (a stále vznikají) na Zálesí folklorní soubory, které nám lidové tradice připomínají.

Nejznámější místní soubor Malé Zálesí byl založen už před čtyřiceti lety, a to Věrou Haluzovou, která je také autorkou tanečních choreografií a zvykoslovných pásem. V souboru fungují tři skupiny: Malá skupina, Velká skupina a Muzika. Muzika je tradičně složena z cimbálu, houslí, klarinetu a basy. V Malé skupině jsou děti do patnácti let, horní věková hranice Velké skupiny není omezená.

Malé Zálesí vychází při tvorbě pásem z písní zaznamenaných Josefem Černíkem – *Záleské písně z okolí Luhačovic*. Druhým zdrojem písní jsou jim sbírky Sušila a Bartoše. V roce 2007 členové souboru nazpívali tematická CD *Svatba na Zálesí* a *Léto na Zálesí*. Nahrané písně jsou písně z nejoblíbenějších zvykoslovných pásem. Reprezentativní je i pásmo *Pod biskupskou horu* představené na Mezinárodním folklorním festivalu ve Strážnici v roce 2009. V současné době zpěváci Malého Zálesí nahrávají pro pracovní účely celý Černíkův zpěvník. S nacvičenými jevištními pásmo vystupují na folklorních festivalech nejen v České Republice.

V Luhačovicích se připomínají lidové tradice během celého roku: vynášení zimy, vítání jara, stavění májky, dožínky, fašank. Dvakrát ročně se pořádá beseda u cimbálu a tradiční mezinárodní festival Písní a tancem. Malé Zálesí se organizačně podílí také na Slavnostním zahájení lázeňské sezóny a na Otevírání pramenů.

Dalšími záleskými folklorními soubory jsou dětský soubor Leluja v Provodově, folklorní kroužek Fěrtúšek v Kelníkách, Světlovan v Bojkovicích. Soubor Leluja je mezi soubory nejmladší, vznikl v roce 2009 z iniciativy zlínské Základní umělecké školy Morava. Kelnický Fěrtúšek je stejně jako Leluja soubor dětský, pracuje od roku 2003. Světlovan je soubor dospělých, funguje již od roku 1953. Kromě luhačovického Zálesí zpracovává i písně a tance z Moravských Kopic. Do svého repertoáru zařazují záleské písně i jiné soubory, např. brněnský Májek nebo zlínský soubor Kašava.

Některé archaické jazykové jevy dnes už zpěváci zazpívat neumějí nebo jim připadají nepřírozené, takže si je upravují. Někteří zpěváci Malého Zálesí pocházejí z Luhačovic, ale žijí jinde, čímž dochází k míšení různých nářečních prvků. Pokud budeme sledovat Černíkův text, najdeme rozdíly. Lidovou píseň se zpěváci učí tak, že jim ji někdo jiný předzpívá a oni zopakují. Zřídka kdy dochází k tomu, že by si zpěvák našel noty a text. Dochází proto k jazykovým úpravám, nejčastěji v oblasti hláskosloví. Konkrétně se nerozlišuje mezi měkkým a tvrdým *l*, nevyslovuje se ani *l* obalované. Výslovnost skupiny *šč* se mění na *šť*. Souhláskové skupiny na začátku slova se vyslovují neredukovaně – *dycky* se vysloví *vždycky*, *dyby* se vysloví *kdyby*, místo *sem* slyšíme *jsem*, podobně *eště* – *ještě*. Akuzativ zájmena já zpívají *mně* místo *ně*. Částici *–li* se zpěváci snaží vyslovovat tak, jak ji zaznamenali Černík s Václavíkem, tj *–i*, ale objevuje se i obvyklá spisovná podoba *–li*. Taktéž se ztrácí kvantita v přičestí minulém. Mění se i celá slova, zejména v případech, kdy je v písni archaismus, který zpěvák nezná. Tak v Černíkově písni *Už sa na klášteře dvanást hodin bije* zpívají **Husa na klášteře dvanást hodin bije**, ve Václavíkově písni *Přadla konopje, přadla bílý len, až ju natrefil na zmrk*⁴¹ *bílý deň* zpívají *Přadla konopje, přadla bílý len, až ju naterfil na smrt bílý deň*, což svědčí o tom, že zpěváci zpívají bez přemýšlení nad významem slov nebo o tom, že si slova vysvětlují po svém. K takovýmto změnám ale docházelo i dříve, např. když někdo přinesl píseň z jiného regionu, mluví o tom Zdeňka Horálková v článku K jazyku lidových písní⁴². Před vystoupeními nebo nahráváním se zpěvákům zdůrazňuje, aby píseň zpívali tak, jak jsou písně zapsané ve sbírkách. V souboru se tak daří zachovat autentičnost textů.

⁴¹ Zmrk znamenalo soumrak. Podoba zmrk mohla vzniknout od slovesa smrákat se.

⁴² Horálková, Z.: K jazyku lidových písní. *Naše řeč* [online]. 1961, 45, 1 - 2, [cit. 2010-05-01]. Dostupný z : <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4868>>.

6. Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo postihnout specifické rysy lidové písně na Zálesí, a to z hlediska hudebního, textového a jazykového. Materiálovou základnu tvořilo srovnávání písní ze sbírky Záleské písně z okolí Luhačovic od Josefa Černíka se sbírkami Františka Bartoše a Františka Sušila. Současná podoba písní byla zjišťována pomocí nahrávek folklorního souboru Malé Zálesí.

Luhačovické Zálesí je oblastí, kde se prolíná kultura slovácká i valašská, což potvrzuje i samotný charakter krajiny. Západní část regionu tvoří převážně roviny, východní část území je kopcovitá.

Po stránce hudební má záleská lidová píseň všechny náležitosti písní moravských – recitační typ písní, bohaté nápěvné modulace, tzv. moravská modulace, zadržovaný nebo synkopový rytmus. Melodie vychází ze slova. Specifické je pro ni „citové vlnění nápěvné,“ používání triol a umírněnější tempo písní. Objevují se vícehlasé písně. Reprezentativními písněmi po stránce hudební jsou písně svatební, které se podobají spíše popěvku než opravdové písní. Charakterizuje je čtyřtaktová perioda, durová tónina a 2/4 takt. Písním svatebním se velmi podobají písně žňové, někdy se dokonce v nápěvech shodují. Písně žňové se od svatebních odlišují hlavně delší taktovou periodou (až 16 taktů). Písně taneční doprovázel gajda (dudák) nebo cimbál, ke kterému se časem přidali housle, basa a klarinet, který nahrazoval gajdy. Záleským tancem je tzv. točená, která měla několik variant – točená se šátkem, točená s obuškem – a podtáčaná. Točená měla v každé záleské obci prvky, kterými se lišila od ostatních. Charakteristickým rysem je variantnost textu. Nejpůvodnější text měly tzv. hojagačky, tj. písně zpívané v přírodě, které si zpívaly pasačky krav. Text tvořil obvykle dialog mezi dvěma pasačkami. Začínaly a končily citoslovcem *hoja*. Vlastní jména, se obměňovala podle aktuální potřeby, jedinou podmínkou bylo trojslabičné křestní jméno a čtyřslabičné příjmení. Ostatní charakteristiky jsou typické pro lidovou píseň obecně – na Moravě i v Čechách. Objevují se motivy z přírody, častá je metafora, metonymie, personifikace. Zpěvák se obrací k rostlinám (víneček, marijánek) a zvířatům (převážně k ptákům) nejvíce v písních milostných. V záleských baladách jsou oblíbená celonárodní témata: *Sestra travička*, *Zajatá*, *Zabitá sestra*, *Bojovnice*, *Dívka – ptáček*, *Dětobijkyňe*, z celomoravských témat: *Za Turka provdaná*, *Utonulý*. Oblíbená byla i balada začínající obrazem vyzvánějících zvonů, např.: *Ořechovské zvony pěkně vyzvánějí, lidé povídají: Co to znamenají? Jedni povídají: Pútničkové idú. Druzí*

povídají: Pochovávat budú. Pochovávat budú jednéj vdovy sny, co ho otrávila, jeho roztomilá.

I po jazykové stránce se od sebe jednotlivé záleské obce lišily, Černík však zaznamenával písně podle obvyklého pravopisu a ne přesně foneticky. Písně se shodují s charakteristikou východomoravských nářečí. Menšího rozsahu jsou jevy jako výslovnost obalovaného *l*, zakončení přivlastňovací zájmen *-ůj, -ova, -ovo*, zakončení adjektiv ženského rodu na *-ěj*. Předložka *za* se v akuzativu spojuje se zájmenem *on (zaňho), pro (proňho)*. Částice *-li* má na Zálesí výhradně tvar *-i*. Václavík i Černík zachycují důsledně pouze *-i*, např. *máš - i, má - i, víš - i, brzo - i*. Dnes se tento tvar v mluvě neobjevuje. Mezi další archaismy patří nadužívání genitivních vazeb (*genitiv záporový, genitiv vlastnosti, genitiv celkový*), plurál úcty. Zanikly i mnohé výrazy z oblasti prací na poli a v domácnosti, např. *klbík, dolomán, šašina*. Pozoruhodné je použití sponového slovesa být v 3. os. pl. minulého času. V lidové písni se objevují prvky, které se neshodují s běžně mluveným nářečím. Z toho důvodu se někteří dialektologové domnívají, že lidová píseň není vhodným materiálem pro klasifikaci nářečí. V záleských písních najdeme zakončení infinitivu na *-ti*, přičemž běžně se zakončuje na *-t*, kolísá kvantita v l-ovém přičestí. Kolísá použití stažených a nestažených tvarů přivlastňovacích zájmen (*moje / má*). Tyto odchylky od běžné mluvy jsou způsobeny rytmem a rýmem písně a stylizací zpěváka. Hojně se používá citově zbarvených slov, tj. deminutiv a augmentativ.

V současné realizaci lidových písní můžeme najít odchylky od Černíkových zápisů, zpěváci se totiž písně neučí podle not a textu, ale podle toho, jak jim píseň někdo jiný zazpívá. Navíc archaické jevy jako je výslovnost *dvojího l*, nebo *obalované l* neumí současná mladá generace vyslovit. Zpěváci často vyslovují *kdyby* místo *dyby*, ještě místo *ešče*, apod. Ojedinele dochází ke zkomolení textu.

Záleská lidová píseň je tedy nejvíce specifická ve složce hudební. Složka textová a jazyková potvrzuje celomoravské tendence, nejvýraznější charakteristikou záleské písně v těchto dvou složkách je její variantnost v jednotlivých záleských obcích. Potvrzuje se, že luhačovické Zálesí je malý, ale samostatný a svébytný etnografický region.

7. Seznam literatury a pramenů

- BARTOŠ, F.:** Dialektologie moravská. Brno 1886.
- BARTOŠ, F.:** Národní písně moravské v nově nasbírané [online]. Brno 1899 [cit. 2010-05-02]. Dostupné z: <<http://tyfoza.no-ip.com/pisne/>>.
- BARTOŠ, F.:** Národní písně moravské v nově nasbírané [online]. Brno 1901 [cit. 2010-05-02]. Dostupné z: <<http://tyfoza.no-ip.com/pisne/>>.
- BARTOŠ, F.:** Nové národní písně moravské : s nápěvy do textu vřaděnými [online]. Brno 1882 [cit. 2010-05-02]. Dostupné z: <<http://tyfoza.no-ip.com/pisne/>>.
- BĚLIČ, J., KRÍSTEK, V.:** Moravskoslovenská nářečí. Olomouc 1954.
- BĚLIČ, J.:** Nástin české dialektologie. Praha 1972.
- BENEŠ, B.:** Česká lidová slovesnost. Praha 1990.
- BENEŠ, B.:** O životě písně v lidové tradici: variační proces ve folklóru. Brno 1973.
- ČERNÍK, J.:** O slovenské písni. In BOHÁČ, A., et al. *Moravské Slovensko sv. II.* Praha 1921.
- ČERNÍK, J.:** Záleské písně z okolí Luhačovic. Praha 1957.
- EISNER, P.:** Malované děti. Praha 1949.
- HORÁLKOVÁ, Z.:** K jazyku lidových písní. *Naše řeč* [online]. 1961, 45, 1 - 2, [cit. 2010-05-02]. Dostupný z: <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4868>>.
- HOŠEK, I.:** O poměru jazyka písní národních k místnímu nářečí. Praha 1897.
- JANÁČEK, L.:** O lidové písni a lidové hudbě : dokumenty a studie. Praha 1955.
- JANČAŘÍKOVÁ, M.:** Současný stav nářečí na Veselsku. Bakalářská práce. Olomouc 2007.
- MALUŠOVÁ, B.:** Běžně mluvený jazyk nejmladší generace na Uherskohradištsku. Bakalářská práce. Olomouc 2007.
- POKLUDA, Z.:** Zámek Luhačovice: barokní sídlo v proměnách času. Luhačovice 2004.
- SIROVÁTKA, O.:** Lidové balady na Slovácku. Uherské Hradiště 1965.
- SUŠIL, F.:** Moravské národní písně : s nápěvy do textu vřaděnými [online]. Praha 1998 [cit. 2010-05-02]. Dostupné z: <<http://tyfoza.no-ip.com/pisne/>>.
- SYCHRA, A.:** Hudba a slovo v lidové písni. Praha 1948.
- ŠRÁMKOVÁ, M; SIROVÁTKA, O.:** Textové stavební jednotky v lidové lyrické písni. *Národopisné aktuality* [online]. 1972, 3, [cit. 2010-05-08]. Dostupný z: <http://na.nulk.cz/1972/3/Nr.html#fn01_29>.
- ŠTIKA, J.:** Moravské Valašsko: jeho vznik a vývoj. Ostrava 1973.

VÁCLAVÍK, A.: Luhačovské Zálesí. Luhačovice 2005.

VETTERL, K.: Lidové písně a tance z Valašskokloboucka. Praha 1955.

Zvukové a obrazové dokumenty:

Malé Zálesí Luhačovice: CD Léto na Zálesí. Luhačovice 2006.

Malé Zálesí Luhačovice: CD Svatba na Zálesí. Luhačovice 2007.

DVD Kraj divnojinačí. Premiéra pořadu Pod biskupskou horou hospoda malovaná aneb Luhačovské Zálesí zpívá a tančí na MFF Strážnice 2009.

TV Cyklus ČT1 Folklorika: Věra Haluzová a Luhačovské Zálesí [online]. Dostupný z: <<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/309295350120012-folklorika/>> [2010-05-02]

Mapa Moravy J. A. Komenského z roku 1627 [online]. Dostupný z: <<http://maps.webz.cz/>> [2010-05-08]

Mapa Luhačovského Zálesí [online]. Dostupný z: <<http://www.luhacovskezalesi.cz/O-Regionu/>> [2010-05-08]

Mapa etnografických regionů Moravy [online]. Dostupný z: <<http://www.folklorweb.cz/regiony.php>> [2010-05-08]

8. Synopsis

The aim of this paper is to show the distinctiveness of these folk songs in terms of music, lyrics and language in the ethnographic region of luhačovické Zálesí. Material basis for this work consists of songs from the songbook “Záleské písně z okolí Luhačovic” collected by Josef Černík, issued in 1957, and songbooks of František Bartoš and František Sušil.

Conclusion of this work is that these folk songs are specific in their music. Musically and lyrically the wedding songs are unique. In terms of language, the songs show conformity with the Wallachian and the Moravian Slovak dialect. Some elements are so different from everyday spoken language, they apply a stylization of art.

Keywords: folk song, ethnographic region, melody, text, language, dialect.

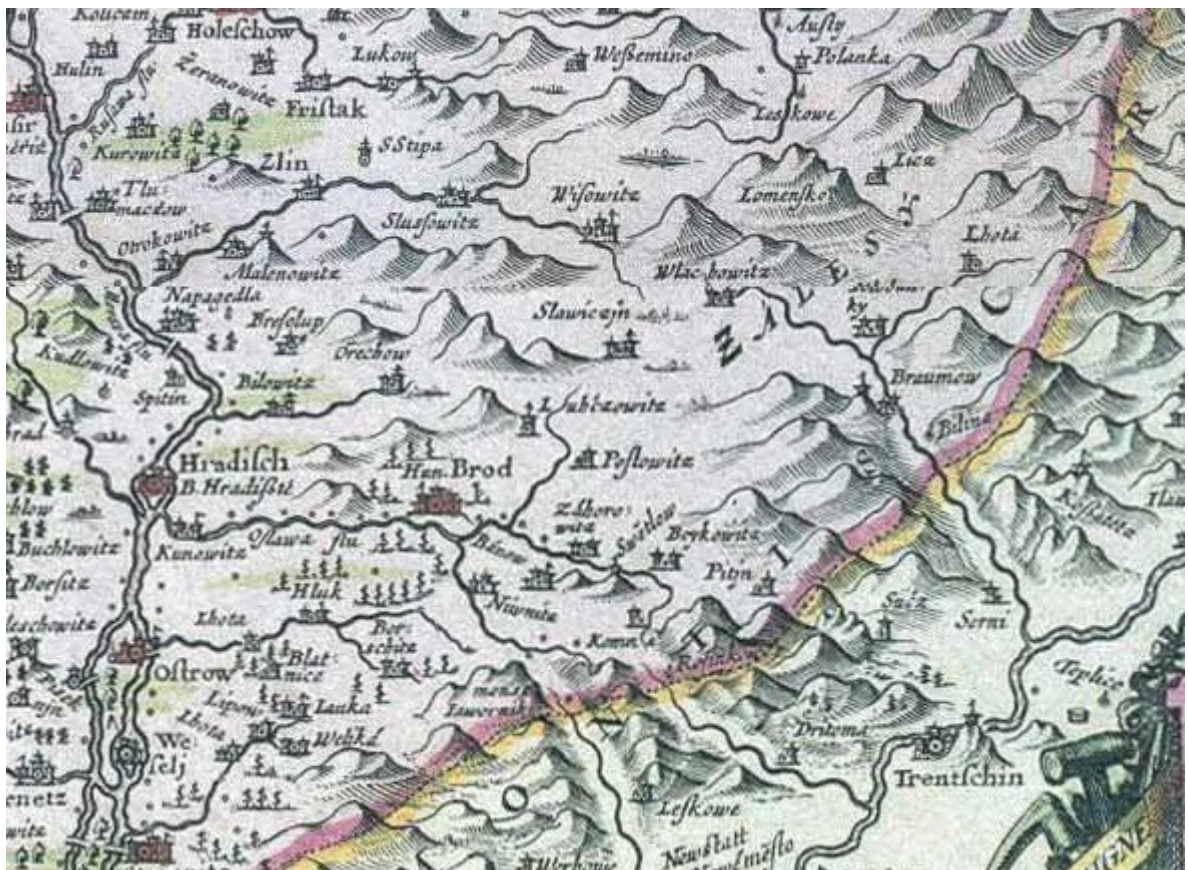
9. Přílohy

Příloha č. 1.: Zálesí na mapě Moravy J. A. Komenského

Příloha č. 2.: Luhačovické Zálesí podle A. Václavíka

Příloha č. 3.: Mapa etnografických regionů

9.1 Příloha č. 1: Zálesí na mapě Moravy J. A. Komenského z roku 1627

9.2 Příloha č. 2.: Luhačovské Zálesí podle A. Václavíka

9.3 Příloha č. 3.: Mapa moravských etnografických regionů

1. Horácko	10. Strážnicko (Dolňácko)
2. Podhorácko	11. Hornácko
3. Malá Haná	12. Záhoří
4. Brněnsko	13. Zálesí
5. Hanácké Slovácko	14. Uherskobrodsko
6. Podluží	15. Moravské Kopanice
7. Haná	16. Kravařsko
8. Kyjovsko (Dolňácko)	17. Valašsko
9. Uherskohradištsko (Dolňácko)	18. Lašsko